دالبرت اینشتاین نسبي تیوري

Relativity theory of Albert Einstein

$E = m \times c^2$

داتوم موډل

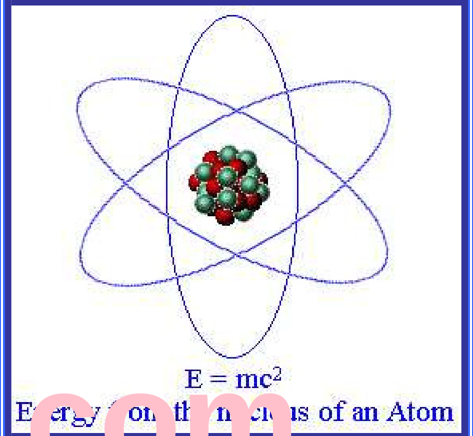

Ketabton.com

داتوم بم چاودنه

داتوم انرژي دکتلي سره معادل ده

ليکوال:

داتومي او طبي فيزيک متخصص پوهنوال ډاکترنظرمحمد سلطانزی ځدراڼ

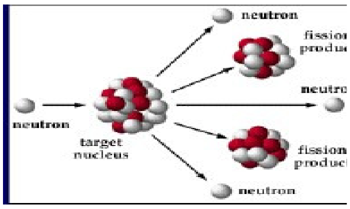

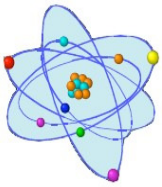

بسم الله الرحمن الرحيم

دکتاب پیژندنه

دکتاب نوم:

دالبرت اینشتاین نسبي تیوري

لیکوال:

* پوهنوال ډاکترنظرمحمد سلطانزی ځدراڼ

چاپوار: لومړی ځل

خپرندوی: خپل چاپ

چاپځای او نېټه: جرمنی ، د اپریل میاشت ۲۰۰۷ زکال(۱۳۸٦ ل کال)

چا پشمېر:

کمپوز اوډیزاین: ډاکترغازي محمد سلطانزی ځدراڼ

دچاپ رښتي (حقونه) له لیکوالانو سره خوندي دي

All rights are reserved by the authors

(c) ketabton.com: The Digital Library

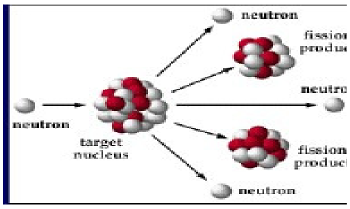

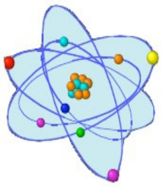

لړلیک

شمېره	سرلیک	مخ
	سریزه:	4
۱	**لومړۍ برخه** خاصه نسبي تیوري	6
۲	د نسبي تیوري پېښن لیک	6
۳	وخت ، ځای او سرعت نسبي کمیتونه دي	8
٤	د نور سرعت د طبیعت یوه ثابته او مطلق قیمت لري	9
٥	متحرک ساعتونه نسبت و ساکن ساعتونه وروځي (نسبي وخت)	12
٦	دغبرګولي متنا قصوالی	16
٧	واټنونه هم نسبي شکل لري او متحرک جسم لنډیږي	18
٨	د انرژي او کتلې معادل فرمول	21
٩	نسبي کتله	22
١٠	**دویمه برخه** عمومي نسبي تیوري	24
١١	په نړیوال کچه د نسبی تیوري پوځی استعمال	29
١٢	داتوم بم تکنالوژي	30
١٣	د هایدروجن بم تکنالوژي	32
١٤	په ورځنی ژوند کې د نسبی تیوري ګټور استعمال	39
١٥	په تولنیزعلوموباندې د البرت اینشتاین د نسبی تیوري اغیزې	40
١٦	البرت اینشتاین او مذهب	15
١٧	قران شریف او طبیعي علوم	16
١٨	اخرنۍ خبري	17
١٩	اخځونه	17
٢٠	دځانګیزاصطلاحاتو وییپانګه	19

(c) ketabton.com: The Digital Library

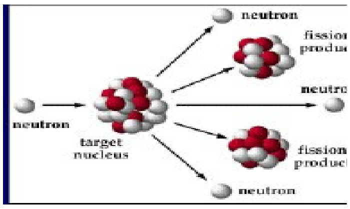

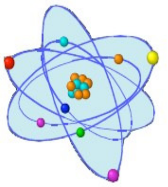

۱ - سریزه :

په ۱۹۰۵ ز کال کې دنسبي تیوري بنسټ یو نامتو ۲۵ کلن جرمنۍ تیوري فزیک پوه البرتا ینشتا ین کیښود. په دی وخت کې نومورې ساینتست د سویز هیواد د برن په ښارکې د پاتینت په دفترکې دیوه دولتي مامورپه صفت کارکولو او دنوروځیرنپوهانو په برخلاف یې کومه اکادمي دنده نه درلوده .سرکال د نومورې تیوري سل کلن تلین په ټوله نړۍ کې لمانځل کیږي.

کله چې په نومورې کال کې د نسبي تیوري بنسټ دالبرت اینشتاین له خوا کیښودل شونو برسیره پر دې دهغه پنځه نورو تلي علمي کارونه هم خپا ره شوه . دنړۍ ټو ل طبیعي علوم پو هان او په تیره بیا فزیک پوهان ورته هک پک پاتې شول اوله دې کبله دغه کال د هیرانتیا کال (annum **mirable**) په نامه سره یادشو. تر شلو کالو پورې هم هیڅ چا دالبرت اینشتاین په تیوري باندې پوره باور نه درلود. داځکه چې د نومورې تیوري بنسټ په خیالي تجربوولاړ او په هغه وخت کې یې په عملي توګه ثبوت ډیرګران تما میده. خو دالبرت اینشتاین نسبي تیوري ددې سبب شوه چې د نړۍ ټولو طبیعي علوم پوهانو تر منځ دنومورې تیوري په هکله د بحث کولو یو نوې پړاو را منځ ته کړي. په خپله البرت اینشتاین هم په لومړیو وختونو کې د نسبي تیوري څخه په کلکه دفاع نه شوه کولای ځکه دهغه نسبي تیوري یوازې د خیالي تجربو او ریاضي فرمولونو په اساس ولاړه وه. خو ډیر زرنامتو ریاضي پوهانو ثابته کړه چې دالبرت این شتاین نسبي تیوري ښه والی په دې کې دی چې که د وخت او ځای(فضا) ابعاد سره ویلې شي نود ځای وخت کمیت څلوربعده (ډیمنزیون Dimension) ور څخه جوړیږي. نن ورځ د البر ت اینشتا ین نسبي تیوري څخه په عملي توګه د ژوند انه په ډیرو مهمو برخوکې کې ګټه اخیستل کیږي. لکه د مصنوعي ساتلایت سیستم په مرسته سره د ځمکې پر مخ دیوه ځای او یا شي پیداکول، داتوم انرژي څخه د سولې په خاطر په طبابت، زراعت اودبریښناپه تولید کې ګټه اخیستل او همدا رنګه په تلویزیون، دیګیتال کمره، بریښنایي اوتومات دروازې اوبر سیره پردې د نجوم او ستورو پیژندنې په علم کې خورا اهمیت لري.

✍ په خوا بښینې سره چې دالبرت اینشتاین تیوري په پوځي برخه کې داتوم بم اود هایدروجن بم د جوړولو په خاطر هم په کار واچول شوه.

په دې کې هیڅ شک نه شته چې البرت اینشتاین دشلمې پیړۍ یو وتلی او نابغه فزیک پوه تیر شوی دی چې بل هیڅ ساری نه لري خودده د نامتو والي لپاره نورلاملونه هم د یادولو وړدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

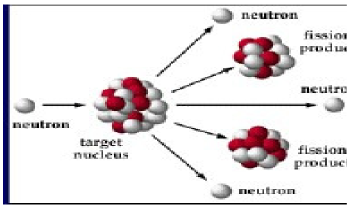

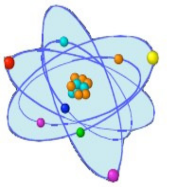

* خرنګه چي اینشتاین په ختنه یهودوه نو دنړۍ تولوسیاسي،فرهنګي او ساینس پوهانواوادیبانو چي یهود وو دهغه لپاره زیات تبلیغ او کار وکړچي دالړۍ اوس هم روانه ساتل شوې ده . په دې اړوند لاندنیو نامتو کسانو دالبرت اینشتاین ساینسي پوهې ، سیاسي او فرهنګي کړنلارې څخه په کلکه دفاع کوله : لکه د هستې فزیک پوه نیلزبورNiels Bohr ، د هستې فزیک پوه او دلومړي اتوم بم جوړوونکی انریکوفرمي E.Fermi ، د هستې فزیک پوه لیوسخیلارد **Leó Szilárd**، ارواح پوه زیګموند فروید S.Freud ، انګریزخنده ونکی چارلي چپلینCharli cahplin ، اوروسي کمونست ګوند مشر لینینLenin او داسې نور.

* دنوروپوهانو په برخلاف یې دومره زیاته حوصله او دسپلین درلود چي دفزیک قوانین به یې په کالنوکالنو په تکراري ډول خیړل ترڅو چي د حل لاره به یې ورته پیدا کړه.

* په نړیواله کچه نامتوساینس پوهانو لکه ماکس پلانک، اوتو هان، راترفورد، لورینځ، ارنست ماخ، هایزنبیرګ اونورو سره به یې په شپو شپو اوږده بحثونه کول اودهغوی پوهې اوعلمي کارونو څخه به یې ګټه ترلاسه کړه چي په نتیجه کې به البرت اینشتاین دهغه دزیات ذکاوت او استعداد په اساس ترټولوبریالی راووت.

* په نړیواله کچه د نامتوټولنپوهانو، ادیبانو، هنرمندانو، دټولومذهبي (اسلام، کاتولیک، بودیست، اورتودوکس) او سیاسي شخصیتونو سره یې ډیرې نږدې اړیکې ساتلې وې.

* په ټولنیزژوند کې هم تل داولس سره په تماس کې وه اود خلکو هر اړخیزسیاسي او علمي سوالونواومعنوي مرستو ته چمتوولاړوه. د بیلګې په ډول داسې نقل کیږي چي یو ځوان زده کوونکي د اینشتاین څخه وپوښتل چي دخاصې نسبي تیوري په هکله دهغه دپوهې او سویې سره سم رڼا واچوي. اینشتاین په ځواب کې ورته وویل:

که چیرته یوځوان هلک دیوه ساعت لپاره خپل لاس د یوې ښایسته انجلۍ په اندامونو باندی کیږدي نو په هغه باندی دغه شه وخت دومره زرتیریږي لکه چي دیوه ساعت په ځای یوه دقیقه تیره شوی وي اوبر عکس که دغه ځوان هلک خپل لاس په یوه تاوده تنورکې د یوې دقیقې لپاره نته باسي نو داسې حس کوي لکه چي دیوی دقیقې په ځای یو ساعت تیر شوی وي. د ځوا ن هلک په مازغو کې دوخت یو داسی ډول حس کولو ته نسبي تیوري وایي.

د حیرا نتیا خبره خوداده چي البرت اینشتاین یو تیوري فزیک پوه وه او پخپله یې هیڅ کومه عملي تجربه سرته نه ده رسولې. خو دهغه فکري تجربې او ژور سوچ او نه ستړې کیدونکې هلې ځلې ددې سبب شوې چي وروسته له ډیرو کالونو نومو ړي تیوري ګانې د نورو پوهانو له

(c) ketabton.com: The Digital Library

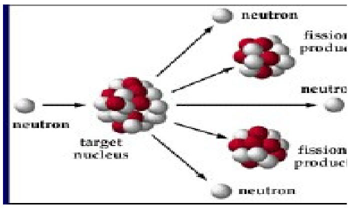

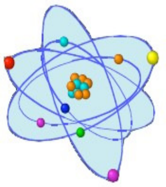

خواد تجربې له لارې عملي شوې او دهغې سره سم هغه هم نامتو شو. یو فیلسوف وایي چې نابغه هغه څوک کیدای شي چې زیات صبر، زیات فکر، او یوه مسئله ډیر ځله تکرارکړي او ډیر وخت د یوې ستونځې دحل لپاره ونیسي. همدغه کړنلاره اینشتاین غوره کړې وه.

لومړۍ برخه

خاصه نسبي تیوري

دالبرت اینشتاین نسبي تیوري پیښلیک :

په غربي نړۍ کې د اتلسمې پیړۍ دپیل څخه را په دې خوا د پخوا په پرتله د طبیعي علوموپه هره څانګه کې یوه ناڅاپه ډیر ګړندی پرمختګ او نوښت منځ ته راغی چې په نتیجه کې د اولسمی پیړۍ دانګریزنامتو فزیک پوه سر ایساک نیوټن (Isaac Newton) هغه درې سوه کاله پخوا منل شوی او داعتبار وړ جاذبې قانون چې دکیهان ټولواجسامو ترمنځ اغیزه کوی تر سوال لاندې راوست . دبیلګې په ډول دفزیک په برخه کې ګڼ کشفیات لکه په ۱۸۹۵ ع کال کې د اکس وړانګې (x-ray) درونتګن له خوا اوپه ۱۸۹۸ ع کال کې رادیواکتیویتي (Radioactivity) د ماري کیوري له خوا ترسره شوه.دنومړواونورو څیړنو نتیجو لپاره قناعت لرونکې تیوري موجوده نه وه.

د نسبي تیورۍ پیښنه لومړی دځوان او تنکي شپاړس کلن زده کوونکي هلک البرت اینشتاین په فکر کې لکه د یوې خیالي قصې په څیر پیدا شوه . نوموړي فزیک پوه دځان سره یو لړ سوالونه مطرح کړل چې په لاندې ډول پیل کیږي:

لومړی : د کلا سیک میخانیک په قانون کې به څه بدلون پیښ شي او که نه که چیرته زه د نور(Light) یعنې رڼا په څپه سپور شم او اسمان خوا ته و خوځیږم ؟

دویم: داسې کیدای شي چې زه د خپل ځان عکس څخه وړاندې شم ؟

دریم: کله چې زه د نور په سرعت سره حرکت وکړم نو بایدچې دنورالکترو مقناطیسي څپې زما لپاره په ساکن حالت کې وښکاري. په دې حالت کې باید چې سړی نورهیڅ حس نه کړای شي.

خو دغه پیښنه دنامتو فزیک پوه ماکسول (Maxwell) دمعادلو سره چې د نورالکترومقناطیسي څپوپه هکله یې په نولسمه پیړۍ کې څیره کړی ، سمون نه خوري ځکه نوموړي تیوري داسې وایي چې دنور څپې باید تل په حرکت کې وي او دریدلای نه شي. او که دنور په څپوسپورشم او منډه وکړم نو باید چې دنورڅپې څخه وړاندې شم ؟نو بیا به زه خپل ځان تر شا په یوه هنداره کې و

(c) ketabton.com: The Digital Library

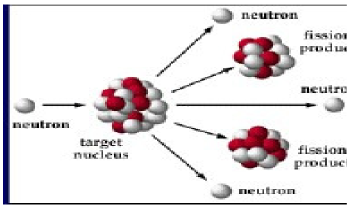

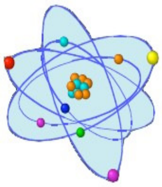

لیدلاي شم؟ او هغه شیان چې زما مخ ته راځي څه ډول به ښکاري ؟ البرت اینشتاین دداسې اونورورته سوالونو په اړونددهغه وخت په فزیک کې پیژ ندل شوو قوانینو بنسټیزوسټونزو سره مخامخ شو. داځکه چې د اولسمې پیړۍ دایساک نیوټن انګریزي ساینس پوه دمیخانیک قانون داسې را ښیي چې که څوک دیوې وړاندې تلونکې څپې په څټ لکه داوبو څپې، د صوت څپې پسې پوره ګړند ی وځغلي نویو وخت ور پسې ر سیږي. البرت اینشتا ین ته دا پوښتنه پیداشوه چې د نیوټن د میخا نیک قانون د نور یارڼا سرعت لپاره هم اعتبا لري اوکه نه ؟ دا په دې مانا چې د نیو ټن اود شپاړسمې پیړۍ ایټالوي ساینټست ګا لیلای (Galileo **Galilei**) دمیخانیک قانون سره سم : فزیکي قوانین او پیښې په یوه مقایسوي اوپه ثابت سرعت سره متحرک سیستم کې یوشان تر سره کیږیږي. د بیلګې په ډول که چیرته سړی یوه ډبره په لاس کې ونیسي او بیاېې پریږدي نو دځمکې خواته عموداً لویږي. که او س همدغه تجربه په کور کې او یاېې د یوه ګاډي په منځ کې چې دوه سوه کیلومتره په ساعت کې سرعت ولر ي تر سره کړوهمغسې نتیجه تر لاسه کوو. یعنې ډبره عموداً ښکته لویږي.څرنګه چې دځمکې ساکن سیستم او دګاډي متحرک مقایسوي سیستم کې دفزیک قوانین یوشان ترسره کیږي او بدلون پکې نه راځي نو ورته د انرسیال سیستم (Inertial system) نوم ورکړشو. په نوموړي مقایسوي سیستم کې دعطالت قوه نه وي. دا په دې مانا چې که په یوه جسم باندې د باندې څخه کومه قوه وارده نه شي نو دغه جسم خپل ساکن حالت ساتي او که د حرکت په حال کې وه نوهمغه متحرک حالت ساتي اوپه یوه ثابت سرعت سره سم سیخ وړاندې ځي ؟ څرنګه چې د نورڅپې د الکترو دینا میک معادلو سره سم د نورپه سرعت سره حرکت کوي نو څرنګه په عملي توګه امکان لري چې څوک ور پسې ور سیږي؟

تر ډیروکالونو پورې البرت اینشتاین دطبیعت دننه دداسواونورو نه پخلا کیدونکو قانونو په هکله ډیر اندېښمن وه تر څو چې لس کاله وروسته یعنې د شپږ ویشت کالو په عمر یې په خپل سر یوه ځانګړې او انقلابي پریکړه وکړه په دې مانا چې د وخت اوفضا په هکله هغه تعریف چې پخواد نورونامتو فزیک پو هانولکه ایساک نیوټن له خواشوي وه د خپل فکر څخه وباسي ا و په خپل زړه یو جوړشوی نوې تعریف ورته وتاکي.

په ۱۹۰۵ ع کال کې البرت اینشتاین په دې بریالی شو چې دفزیک په برخه کې پنځه بې ساري علمي کارونه خپاره کړي او له دی کبله دغه کال دمعجزې کال په نا مه سره یادشو. دغه علمي کارونه عبارت دي له:۱ -عمو مي او خاصه نسبي تیوري ، ۲- کوانت میخا نیک ۳-- دانرژي او کتلې اړیکې فرمول:

(c) ketabton.com: The Digital Library

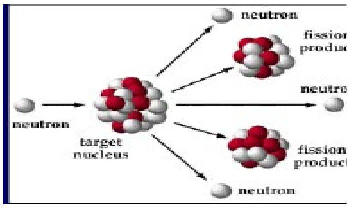

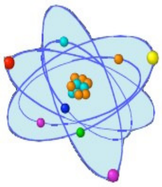

دالبرت اینشټاین نسبي تیوري دوه بر خې لري. لومړۍ ټاکلې یاخاص نسبي تیوري اودوهم عمومي نسبي تیوري. دنوموړوتیوري ګانو دپوره پوهیدلو په خاطربه لاندني بیلګي نوره رڼا هم واچوي.

دالبرت اینشټاین خاصه نسبي تیوري په لاندنیو فرضیو او مخ وینو باندې پیل شوه.

* ۱- ټوله نړۍ اوکیهان د اول سرنه دلوی خدای(ج) په امرسره په یوه مطلق وخت اومطلقه فضا (Space) کې پیداشوي دي. دا په دې مانا چې مطلق وخت او مطلق فضا دخدای یوه برخه جوړوي او دهغه د قدرت یوه وتلې نشا نه ده. داځکه چې مطلق هغه څه دي چې په وخت ا وځاې پورې اړه نه لري او تل په هرځای کې ثابت اونه بدلیدونکی قیمت لري. د بیلګې په ډول مطلق وخت په هر ځاې لکه ځمکه ، ستوري، یونیورزم (Universum) یعنې کیهان کې یو شا ن دی او دلوې خداې او بشر تر منځ د تړون یو غړی تشکیل کوي. په داسې حال کې چې مو ږ په یوه نړی کې ژوند کوو چې دلته هرڅه او په تیره بیا فزیکي کمیتونه لکه وخت، فضا، کتله، سرعت، انرژي اود یوه شي ابعاد ټول مطلق نه بلکه نسبي شکل لري.

* ۲- دنور سرعت د طبیعت یوه عمومي ثابته ده چې په یوه تشه فضا کې درې سوه زره کیلو متره په یوه ثا نیه کې قیمت لري. په نړۍ یا کیهان کې هیڅ یوجسم نه شي کولای چې دومره زیات سرعت ځانته تر لا سه کړي چې سرعت یې دنور سرعت ته ور سیږي.

* ۳- د نیوټن میخانیک قانون اوتر نن ورځې پورې ټول تعریف شوي فزیکي کمیتونه لکه و خت، فضا ، کتله، سرعت، انرژي یوازې هغه وخت اعتبار لري چې دیو مقایسوي سیستم سرعت دنور سرعت په پرتله لس په سلوکې وانه وړي. دنوموړې موخې د سپینولو لپاره یې لاندنۍ خیالي تجربې تر څیړنې لاندې ونیولې:

وخت ، ځاې او سرعت نسبي کمیتونه دي:

دنسبي تیوري له مخې وخت، ځاې یا فضا ، منظم سرعت او دسکون حالت لکه په کلاسیک فزیک چې تعریف شویدي مطلق کمیتونه نه دي بلکه نسبي شکل لري اود کتونکي د تم ځاې تابع دي.دا په دې مانا چې د سکون حالت اود سم سیخ منظم حرکتونو ترمنځ د فزیکي قانونو له مخې توپیر نه شي کیدای. هویو اځې که ګاډی بریک ونیسي نو بیا زموږ تنه (بدن) مخ ته ځي او یو ټکر حس کوو. خو دغه حالت منظم حرکت نه دی. د بیلګې په ډول هغه څوک چې د ګاډي په منځ کې ناست وي او په منظم سم سیخ سرعت سره حرکت کوي او دباندې چاپریال نه شي لیدلای نو داسې قضاوت نه شي کولای چې ګنه ګاډی ولاړدی او که په منظم سرعت سره مخ ته ځي. په دې هکله لاندنی فکري تجربه تر سره کوو.یو سړی په چوکی باندې کرارناست دی نوزموږ لپاره هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

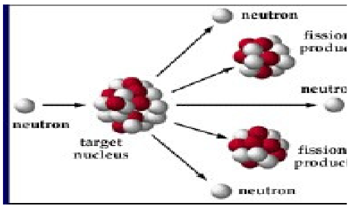

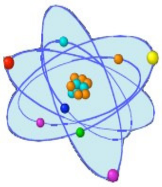

سکون په حالت کې دی. هودا صحیح ده چې د چوکی په نسبت هغه د سکون په حالت کې د ی خوپه اسمان کې د ستوروا ونوروجسمونو په نسبت څو سوه کیلو متر ه په ساعت کې ګړندی حرکت کوي دا ځکه چې دغه سړی د ځمکې ګرزیدونکي حرکت سره یوځای څر خیږي.او بیا دځمکې سره یو ځای د لمر په شاوخوا راګرځي. او په اخیرکې د لمر سره یوځای د ستورو څخه جوړه شوی لار د پلازمیني په شاوخوا را ګرځي. ددې ځای څخه که موږو ګورو نودغه سړی په کیهان کې دوولس زره کیلو متره په یوه دقیقه کې څرخیږي. نو له دې کبله په ورځني ژوند کې حرکت اود سکون حالت نسبي شکل لري.

د نور سرعت د طبیعت یوه عمومي ثابته او مطلق قیمت لري:

البرت اینشټاین مخ وینه وکړه چې د نورسرعت څخه زیات سرعت په کیهان او ټوله نړۍ کې نه شته او نه د کوم شي سرعت د نور سرعت ته وررسیږي. بر سیره پر دې د نور سرعت یوازنی فزیکي کمیت دی چې په هریومقایسوي سیستم کې که په ځمکه اویا د کیهان په یوه بل ځای کې وټاکل شي همدغه دری سوه زره کیلو متره په یوه ثا نیه کې او یا په بل عبارت یو ملیارد کیلو متره په ساعت کې مطلق ثابت قیمت لري. څرنګه چې دنور سرعت نه ګړندی کیدا ی شي او نه ورو کیدای شي بلکه تل خپل ثابت قیمت ساتي نو له دې کبله په کیهان کې دطبیعت یوه عمومي ثابته تشکیلوي. ددې موخی د سپینوي لپاره لاندنۍ تجربه تر سره کوو.

یو سړی د سکون حالت څخه یوه ډبره په سرعت د دیرش کیلومتره په ساعت کې تر مخه شړي. بیا دغه سړی په یوه موټرکې سپریږي اوپه یوه سرعت د پنځوس کیلو متره په ساعت کې حرکت کوي. او بیا همغه ډبره په سرعت د دیرش کیلو متره په ثانیه کې د موټر څخه د مخ خواته شړي. د نیوټن د میخانیک قانون سره سم د ډبرې سرعت او د مو تر سرعت دواړه سره جمع کیږي اوله دې کبله ډبره اتیا کیلومتره په ساعت کې د سرک په مخ لګیږي. د نیوټن دغه قانون په ورځني ژوند کې د تجربوپه اساس هم په ثبوت ر سیدلی دی او صحیح نتیجه ورکوي. البرت اینشټاین مخ وینه وکړه چې نوموړې تجربه که د ډبرې پر ځای دنورپه سرعت باندې تر سره شي نو دنور او مو ټر سرعت نه سره جمع کیږي یعنې د نور سرعت لپاره د نیوټن قانون اعتبار نه لري. وروستی تجربو وښودله چې که یو سړی د سکون حالت څخه د لاس بیجلۍ په مرسته سره رڼامخ خواته واچوي چې سرعت یې دری سوه زره کیلومتره په یوه ثانیه کې دې او بیا دغه سړی موتر ته وخیږي چې سرعت یې د پخوا په شان پنځوس کیلومتره په یوه ساعت کې دی او بیا یې د لاس بیجلۍ په مرسته سره رڼامخ ته واچوله نو دنورسرعت دمخکنی تجربې په برخلاف د موتر سرعت سره نه جمع کیږي بلکه دنورسرعت که په موټر کې وي چې یومتحرک مقایسوي سیستم جوړوي او که د

(c) ketabton.com: The Digital Library

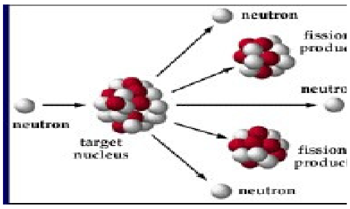

خمکې پرمخ وي چې یو ساکن مقایسوي سیستم جوړوي همغه دری سوه زره کیلومتره په ثانیه (300 000 km/s)کی خپل ثابت قیمت ساتي او نه زیاتیږي او نه کمیږي .

۱-شکل کی یوکارپوه دځمکې پر مخ ولاړدې او دده یو ملګری په یوه متحرک سیستم لکه اورګاډي کې دنور منبع ته مخامخ حرکت کوي. تجربوښودله چې دواړه کارپوهان دنورسرعت کچه په یوشان یعنې دری سوه زره کیلو متره په یوه ثانیه کې اندازه کوي که څه هم د کینږ اړخ کارپوه په لوړ سرعت سره خوځیږي.

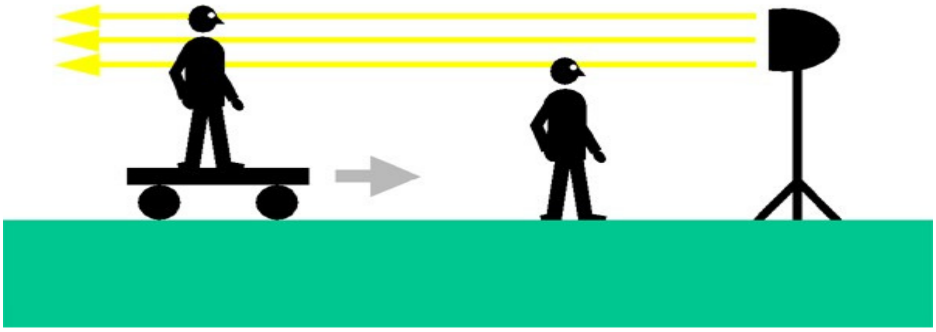

۱- شکل : دځمکې پر مخ ولاړ کارپوه او دهغه بل متحرک ملګری دنور سرعت کچه یوشان اندازه کوي

که څه هم په ۱۸۸۷ ع کال دالبرت اینشتاین دغه تیوري چې دنور سرعت که د هریوه مقایسوي سیستم څخه چې دنور په پرتله په حرکت کې وي اندازه شي ثابت قیمت لري دامریکایي فزیک پوهانومایکلزن او مورلي (Michelson–Morley) له خوا په تجربو سره ثبوت شوی وه خوهغوی په خپلوتجربوباور نه درلوداو له دې کبله دغه موضوع تر ۱۹۰۵ ع کال پورې ګنګه پاتې شوې وه. دنوموړو پوهانو تجربه په ۱- شکل کې شودل شویده او دانترفرومیتر(Interferometer) په نامه سره یادیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

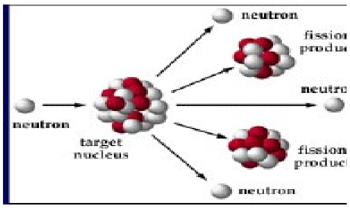

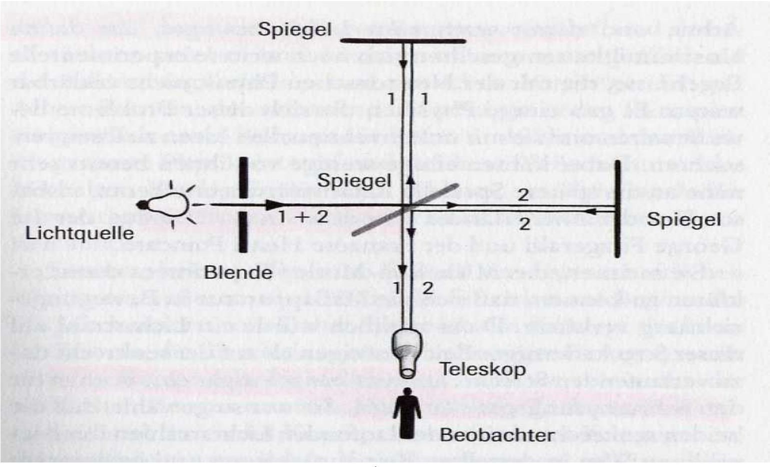

(۲- شکل)

۲- شکل : که چیرته په عمودي او افقي سمت کې دنورسرعت دایتر (Ether) مادي په پرتله یوشان نه وي نودغه توپیر په یوه تېلېسکوپ کې لیدل کیږي.

انترفرومیتر یوه اله ده چې دهغې په واسطه د نورڅپو سرعت ډیر دقیق اندازه کیداې شي. په ۱- شکل کې د نوریوې منبع دبیلګي په ډول لکه د بریښنا څراغ څخه د رڼاوړانګې خپریږي او په یوه داسې هینداره باندې لګیږي چې لومړی نیمه برخه یې پورته خوا ته انعکاس کیږي او دوهمه نیمه برخه یې مخامخ شی خواته تیریږي. کله چې دنوردغه لومړی نیمایي برخه او دوهمه نیمایي برخه په دوه نورو هیندارو ، چې دیوه او بل سره په نوي درجه زاویه سره ایښودل شوېدي، ولګیږي نود انعکاس څخه وروسته دواړه وړانګې سره جمع کیږي .که چیرته درڼادواړوڅپوسرعت سره یوشان نه وي نو دڅپوامپلیتود(Amplitude) یا لمنې یې سره زوروري کیږي اویا کمزوری کیږي. یو کتونکی د یو تېلېسکوپ په مرسته سره ددغو وړانګو دسرعت توپیرلیدلاې شي چې دځلاندواوتوروليکوپه شکل سره ښکاري. فزیک پوهانو پخوا داسې اټکل کولو چې دنورڅپې دخپریدولپاره هم لکه داوبو څپې او یا دصوت څپې په څیریوه ماده په کارده چې په ټول کیهان او دځمکې په چاپریال کې پرته ده. دغه شفافه ماده دایتر   (Ether) په نامه سره یاده شوه. څرنګه چې دنوروړانګې دایترمادې سره یوځای دځمکې په مدارحرکت کوي نو له دې کبله دنور سرعت دځمکې دمدارسمت تابع دی. ځمکه دیرش کیلومتره په یوه ثانیه کې دلمر په شاوخواڅرخي نو کله چې دنورسرعت یوځل دمدارپه یوه سمت اوبیا په مقابل سمت اندازه کړونو باید چې دیرش کیلومتره په یوه ثانیه کې توپیراندازه شي. په دې هکله فزیک پوهانوداسې فکرکولوچې ګنې دنور دواړه برخې وړانګې دایتر مادې په اړوند په دوه مختلفوسمتونو حرکت کوي نو باید دهغوی سرعت سره یوشان نه وي او له دې کبله به په

(c) ketabton.com: The Digital Library

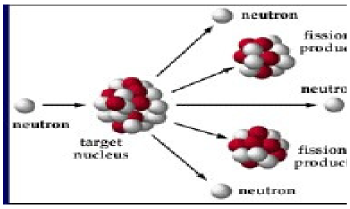

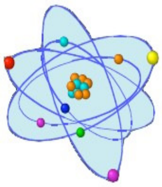

تلیسکوب کې ددغه وخت توپیر نتیجه ولیدل شي. تجربو وښودله چې دنور سرعت د ځمکې دحرکت تابع نه دی. ددې څخه داسې نتیجه اخیستل کیږي چې دیوې خوا دنورسرعت ثابت دی او دبلې خوا دایترماده دځمکې په چاپریال او کیهان کې هیڅ نه شته. اینشتاین لومړی سړی وو چې دټولو پوهانو په برخلاف یې یوه غوڅه پریکړه وکړه چې ګنه دایترشفافه ماده هیڅ موجوده نه ده او دنور سرعت په هرمقایسوي سیستم کی دطبیعت یو ثابت کمیت تشکیلوي.

متحرک ساعتونه د ساکنو ساعتونو په پرتله وروځي (نسبي وخت) :

البرت اینشتاین مخ وینه وکړه چې وخت یو مطلق فزیکي کمیت نه دی بلکه دیوه متحرک مقایسوي سیستم د سرعت سره سم تغیر کوي او له دې کبله نسبي وخت ورته ویل کیږي. دا په دې مانا چې د وخت واحد لکه ثانیه د یوه مقایسوي سیستم د سرعت په زیاتیدو سره سم اوږدیږي او یا په بل عبارت څکول کیږي. هر څومره چې څوک په زیات سرعت سره حرکت کوي په همغه کچه دده دلاس ساعت وروځي. او یا په بل عبارت:

متحرک ساعتونه نسبت وساکن ساعتونو ته وروځي

فرض به کړو چې یو څیړونکی په یوه اورګاډي کې ناست دی چې سرعت یې دوه سوه پنځوس کیلومتره په یوه ساعت کې دی اوداورګاډي دننه د نورپه شا پسې حرکت کوي کوم چې د نورپه سرعت یعني درې سوه زره کیلومتره په ثانیه کې دده څخه لیرې کیږي. دده یو ملګری داورګاډي په تم ځای کې پاتې دی اود ځمکې د سر نه دغه پیښه تعقیبوي. دیوه ساعت څخه وروسته به څیړونکی داسې ادعا وکړي چې د نورورانګې خوپه دې ترځ کې دوه سوه پنځوس کیلومتره نسبت دده ملګري ته چې څرګندیږي وړاندې تللې دي. دا په دې مانا چې دواړه څیړونکي دنور دموقعیت په هکله دیوه ساعت څخه وروسته یو شان نتیجه اونظر نه تر لا سه کوي.دنوموړي کړنلارې څخه داسې څرګندیږي چې کله او چیرته یوه پیښنه صورت نیسي په دې پورې اړه لري چې د کوم یوه څیړونکی له خوا مطالعه کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

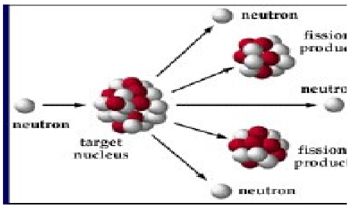

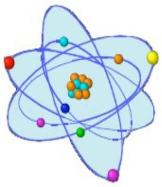

(۳-شکل)

۳ـ شکل: خاصه نسبي تیوري: په لومړي شکل کې دنورلاره داورګاډي په متحرک مقایسوي سیستم کې راښيي اوپه لاندې شکل کې همدغه پیښه یعني دنورلاره یوسړی دځمکې ساکن مقایسوي سیستم څخه ګوري.

البرت اینشټاین دنوموړي فکري تجربې دژور تحلیل په اخیر کې دا هم و ښودله چې ددواړوملګروڅیړونکوساعتونه هم یوشان وخت نه ښئي بلکه دیوه او بل څخه توپیرلري. هغه سفر کوونکی چې د اورګاډي په متحرک مقایسوي سیستم کې دی داسې دعوا کوي چې د اورګاډي د تم ځاي ساعتونه ورو(سوکه) روان دي په داسې حال کې چې دده هغه ملګری کوم چې د تم ځای سکون مقایسوي سیستم کې ولاړ پاتې دی په ډاګه کوي چې ګنې د اورګاډ ي دننه وخت ورو تیریږي. هرڅومره چې د ګا ډي خوځیدونکي سیستم او دځمکې ساکن سیستم تر منځ نسبي سرعت کچه لوړیږي په همغه کچه دهغوی د ساعتونو تر منځ د وخت توپیرهم زیاتیږي. په اخیرکې داسې نتیجې ته ر سیږو چې وخت او فضا مطلق نه بلکه نسبي کمیتونه دي اوپه دي پورې اړه لري چې د ساکن مقایسوي سیستم او که د متحرک مقایسوي سیستم څخه اوکوم یو لیدونکی یې ګوري. دا په دې مانا چې که لیدونکی د خپل مقایسوي سیستم په سرعت کې بدلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

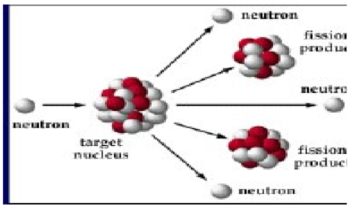

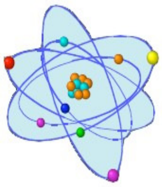

ن ر اولي نودهغه شي په سرعت کې هم بدلون راځي کوم چې لیدونکی د یوه بل مقایسوي سیستم څخه ورته ګوري.

سفرکوونکی د ساعت په مر سته سره دوخت هغه موده اندازه کوي کله چې د رڼا وړانګې دنورچینې څخه راو وځي اوپه هنداري ولګیږي اوبیا بیرته دنور چینې ته انعکاس وکړي. دسفرکوونکي لپاره د رڼاوړانګولاره چې د هنداري اورڼا د چینې ترمنځ یې طی کوي یوعمودي شکل لري.

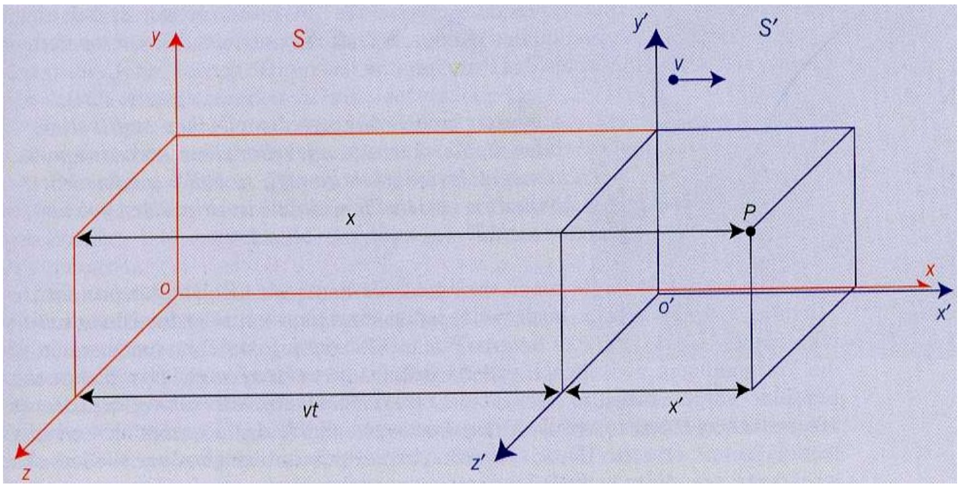

٤- شکل: دځمکې ساکن سیستم په (S) او اورګاډي متحرک سیستم (S`) چې نسبي سرعت يې (V) دې رانبيي.

د اور ګاډي دغه متحرک مقایسوي سیستم په (S` ) اوسرعت یې په ( v ) سره ښیو. که دنورچیني او د هنداري تر منځ واټن په ( d ) او د نور سرعت په ( c ) سره وښیو نو هغه وخت ( Δt`) چې نور یې دتګ او راتګ لپاره په عمودي ډول په کار لري مساوي دی له:

$$\Delta t' = 2\frac{d}{c}$$

(c) ketabton.com: The Digital Library

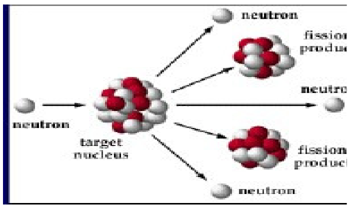

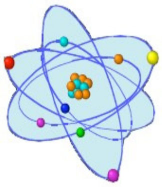

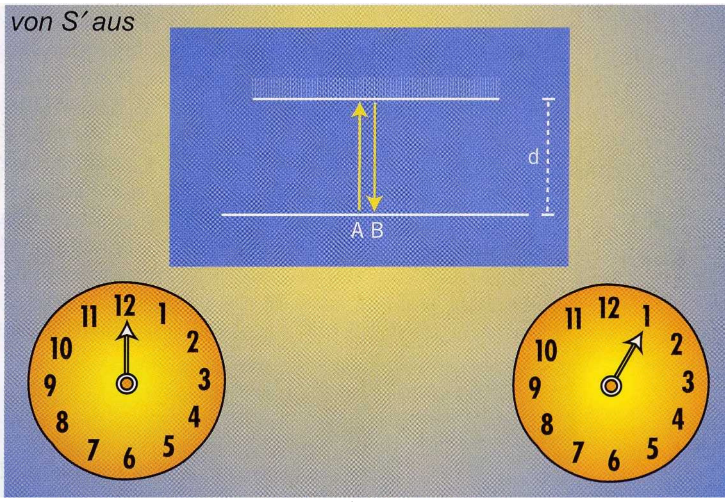

(٤- شکل)

٤-شکل: داورګاډي په متحرک مقایسوي سیستم (S`)کی دننه د نور طی شوی لاره

که همد غه پیښه او س دده هغه ملګری کوم چې د اورګاډي په تم ځای کې د ځمکې پر مخ ولاړدی د خپل ساکن مقا یسوي سیستم (S) څخه ورته وګوري نو ویني چې هنداره او دنور چینه داورګاډي د حرکت په سمت خوځیږي او په دې ترځ کې چې اورګاډی مخ په وړاندې حرکت کوي د رڼاوړانګه دهنداري خواته ځي او بیرته درڼا چینې ته انعکاس کوي.

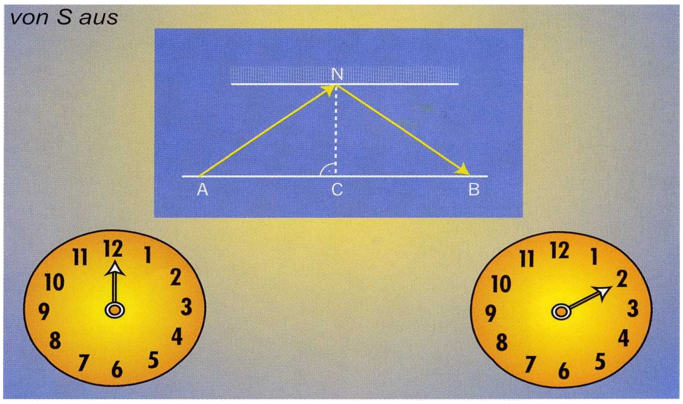

٥- -شکل : دځمکي پر مخ ساکن مقا یسوي سیستم (S) څخه د یوه لیدونکي له نظره داورګاډي په متحرک مقایسوي سیستم (S`) کی د نور طی شوی لاره

څرنګه چې ددریم شکل څخه څر ګندیږي چې دوړانګوطی شوې لاره سم سیخ عمودي نه بلکه یو دری کونجه مثلث جوړوي او له دې کبله نسبت دګاډي مقایسوي سیستم ته اوږده ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

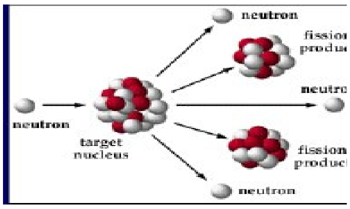

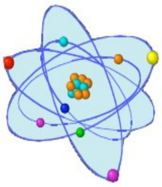

بلخواوړانګي داين په ټکي کې (N) د انعکاس يوه زاويه جوړوي. په همدې اساس د تم ځای ملګری داسي دعواکوي چي درڼاد تګ او انعکاس موده نسبت دده ملګري ته په اورګاډي کي اوږده ده ځکه چي دنورطی شوي لاره اوږده ده اوله دي کبله دځمکي په مقايسوي سيستم کې د اورګاډي د متحرک سيستم په پرتله ډيروخت تير شوی دی. د غه وخت (Δt) مساوي ده له:

$$\Delta t = \frac{\Delta t'}{\sqrt{1-v^2/c^2}}.$$

ددي ويل شوو ځخه داسي نتيجه اخيستل کيږي چي په اورګاډي کې د سفر کونکي ساعت وخت (Δt`) نسبت د اورګاډي دتم ځای ملګري وخت (Δt) ته ورو يعني سوکه ځي او يا په بل عبارت سره وخت (Δt) موده ځکول کيږي.
. په نتيجه کي داسي ويلای شو چي که پخپله ځمکه د يو ساکن سيستم په توګه فرض کړو او يوه حرکت کوونکي سيستم لکه موټر، الوتکه ، فضا يي کشتی او نورو لپاره کولای شو چي لومړي جدول له مخی دنسبي وخت کچه محاسبه کړو. د بيلګي په ډول که داتوم يوې ذرې نسبي سرعت د نور سرعت په پرتله نهه نوي په سلوکي قيمت ولري نو د لومړي جدول له مخي د وخت ځکيدونکی ضريب قيمت اوه دی. دا په دی مانا چي داتوم ذرې په مقايسوي متحرک سيستم کي وخت نسبت د ځمکی په پر تله اوه ځله ورو ځي.

Umrechnungsfaktor für die Zeitdilatation bei verschiedenen Relativgeschwindigkeiten

Objekt	v (km/s)	$\sqrt{1-(v/c)^2}$	Zeitdehnungs-faktor
Auto	0,03	≈ 1	≈ 1
Flugzeug	0,5	0,999 999 999 998 6	1,000 000 000 001
Raumsonde	40	0,999 999 991	1,000000 01
10 % von c	30000	0,995	1,005
50 % von c	150000	0,866	1,155
90 % von c	270000	0,436	2,294
95 % von c	285000	0,312	3,205
99 % von c	297000	0,141	7,092
99,9 % von c	299700	0,045	22,222

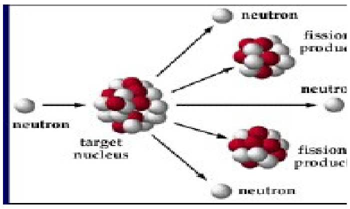

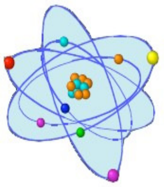

لومړی جدول: دیوه جسم نسبي سرعت او دوخت اوږدیدونکی (ځکیدونکی) ضریب تر منځ اړیکې دبیلګې په ډول که چیرته دوخت ځکوونکی فکتور یوعشاریه دوه وي چې دنور سرعت نیمایي برخه ده نو داسې معنې لري چې په ځمکه کې یو عشاریه دوه ثانې تیریږي نوپه دې موده کې په نوموړي متحرک سیستم کې یوازې یوه ثانیه تیریږي.

په ۱۹۷۰ ع کال کې د البرټ اینشتاین دوخت ځکیدل (Time deletation) تیوري یانې د نسبي وخت مخ وینه د لمړي ځل لپاره د یوه امریکایي فزیک پوه له خوا په ثبوت ور سیده کله چې هغه په دوه یو شان جوړشوو اتوم ساعتونوباندې تجربه تر سره کړه.په داسې حال کې چې دغه فزیک پوه یو اتوم ساعت د واشنګټن په ښارکې پریښود او دبل اتوم ساعت سره یوځای په یوه الوتکه کې دځمکې په شاوخوا یو ځل را وګرزیده. کله چې هغه دواړه اتوم ساعتونه دیوه او بل سره مقایسه کړل نو هغه اتوم ساعت چې په الوتکه کې یې سفرکړی وه تقریبا د یوې ثانیې یو ملیاردمه برخه وروسته پاتې وه. دنومړی تیوري په اساس څومره چې دالوتکې سرعت زیاتیږي هغومره ددواړو ساعتونو تر منځ دوخت توپیر هم زیاتیږي. او که فرض کړوچې یو شی دنور په سرعت سره حرکت کوي نود الو تکې اتوم ساعت دومره سوکه ځي چې هلته وخت ځاي په ځاي ولاړدی داځکه چې دوخت ځکید لوضریب لایتنا هي ته ځي او یا په دې مانا چې وخت هیڅ نه شته دی.

دغبرګولي متنا قصوالی: (Twin Paradox)

دالبرت اینشتاین ددې تیوري په اساس به اوس یوه فکري شمیرنه تر سره کړو. که چیرته دوه غبرګولي وروڼه تر څیړنې لاندې ونیسوچې یوورور یې ددیرشو کالونو په عمر فضا ته په هوایي کشتی کې چې سرعت یې دوه سوه اویا زره کیلو متره په یوه ثا نیه کې دی حرکت وکړي اوهلته په فضایي کشتی کی دځمکې په ښاوخواد شلوکا لو مودې لپاره راوګرزي او د پنځوسو کالو په عمر بیرته ځمکې ته راستون شي. دده هغه بل غبرګولی وروړچې په ځمکه کې پا تې وه اوس به داویاکالوعمرولري یانې د هغوي د بیلتون وخت نه راپدې خوا دده په پرتله به شل کاله زیات زوړشوې وی. دا په دې مانا چې دفضایي کشتی پنځوس کاله دځمکی داویا کالوسره برابر دی.
په لومړي جدول کې ښودل شوې ده چې دوخت ځکوونکی نسبي ضریب یې دنوموړي سرعت لپاره دوه عشاریه دری دی.(دیرش ضرب دوه عښاریه دری مساوي ده له اویا سره).

✍ دا په دی مانا چې د اور ګاډي په مقایسوي سیستم کې نه یوازې ساعتونه وروځي بلکه ټولې کیمیاوي، فزیکي اود میتابالیزم بیولوژیکي عملي لکه دزړه حرکت ، تنفس اهتزازاو دهغې سره سم د زوړوالي عملیه دنورما ل حالت په پر تله سوکه ځي.

داینشتا ین نوموړې تیوري په ۱۹۳۷ ع کال کې دیوې تجربې په اساس په ثبوت ور سیده. د بیلګې په ډول کله چې په نهه کیلو متره ارتفاع کې کیهانې وړانګې دځمکې په اتموسفیرباند ې ولګیږي نو هلته یوه هستوي عملیه صورت نیسي چې په تتیجه کې د میون (Meon) په نا مه سره یوه زره منځ ته راځي. په ٤- شکل کې د میون ذرې ارتفاع په (h) او ځمکه په دایره سره ښودل شوی ده. د میون دغه ذره تقریبا نهه نوي عشاریه نهه په سلو کې(% 99,9) د نور په سرعت سره سم سیخ دځمکې وخواته حرکت کوي.

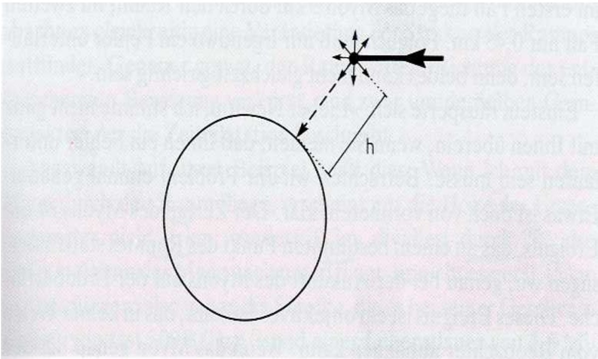

(٦-شکل)

٦-شکل : یومیون داتموسفیر د نهو کیلو مترو په ارتفاع کې منځ ته راځي او تقر یبا دنورپه سرعت سره سم سیخ د ځمکې خواته حرکت کوي.

په لومړي جدول کې ښودل شوي ده چې دوخت ځکوونکی نسبي ضریب دنوموړي سرعت لپاره شل دی. په داسې حال کې چې پخپله دمیون په متحرک مقایسوي سیستم کې یو فزیک پوه دنوموړي زری عمریوازې یوه نیمه مایکرو ثانیه (1,5 micro second) او دنهو کیلومترو ارتفاع په ځای یوازې نیم کیلومتره واټن اندازه کوي (نهه کیلومتر تقسیم په شلو = نیم کیلومتر) خودځمکې دساکن سیستم پرمخ یوفزیک پوه د میون عمر دیرش ثانیې او طی شوی واټن د نیم کیلو متر په ځای نهه کیلومتره اندازه کوي.دا په دې مانا چې میون دغه نهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

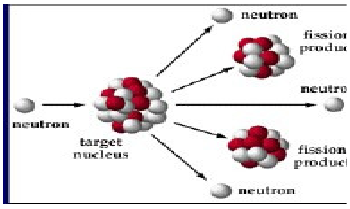

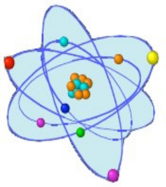

کیلومتره ارتفاع په یوه نیم ما یکروثانیه کې نه بلکه په دیرش مایکرو ثانیه کې طی کوي. یوازنی دلیل چې نوموړې زره دځمکې تر مخ پورې را رسیدلای اود تجربو له مخې په ثبوت ر سیدلای شي داده چې د اینشتا ین دنسبي تیوري له مخې یې عمرشل ځله اوږددی

(دنورسرعت × شل × یوه نیمه مایکرو ثا نیه = نهه کیلو متره).

غیر دهغې نه باید چې دغه میون داټکل شوي احتمال شمیرنې له مخې د نیم کیلومتره وا ټن ځخه وروسته د منځه تللا ی وای. اوکه فرض کړو چې که یو سړی دنور په سرعت سره په فضا کی حرکت وکړي نود نوموړي جدول له مخې هغه د تل لپاره ژوندی پاتې کیږي ځکه د وخت د ځکیدلو ضریب لایتناهي قیمت ځانته اخلي. دا په دی مانا چې دنوموړي سړي لپاره وخت صفریعنې هیڅ موجود نه دی او ساعت یې ولاړدی. همدارنګه نور نه زړیږي.

واټنونه هم نسبي شکل لري او متحرک جسم لنډیږي:

د اینشتا ین نسبي تیوري دا هم په ډاګه کوي چې که د یوه جسم نسبي سرعت دنورسرعت په پرتله لس په سلو کې ورواوړي نو د متحرک سړي لپاره د حرکت په سمت کې طې شوي واټنونه او دچاپریال شیان ټول لنډ ښکاري. او بر عکس د هغه چا لپاره چې د یوه ساکن مقایسوي سیستم له موقعیت ځخه متحرک شیانو ته ګوري نو دهغه لپاره دیوه جسم ابعاد د حرکت په سمت کې سره غونډ او ننوتلي شکاري. په دې اړوند به او س بیا یوه فکري تجربه تر سره کړو. که چیرته سړی وکولای شي چې یو موټر په ډیره چابکی یعنې نوي په سلو کې دنورسرعت په پرتله وچلوي نوددی امکان شته دی چې پنځه متره اوږد موټرد یوه کوچني دری متره موټر په ځای کې پارک کړای شي بې له دې چې دشاوخوا موټروسره ټکروکړي. دا ځکه چې دموټر چلوونکي لپاره که چیرته دځمکې په مقایسوي ساکن سیستم کې د یوه شي اوږدوالی په (1) او په متحرک مقایسوي سیستم کې چې سرعت یې (v) دغه اوږدوالی په (´1) سره وښیو نو د یوه جسم اوږدوالی د متحرک سیستم د دید ځخه په لاندې کچه لنډیږي.

$$l = l'\sqrt{1-v^2 / c^2}.$$

دا په دې مانا چې د متحرک مقایسوي سیستم ددید ځخه واټنونه د نسبي سرعت په تابع سره دحرکت په سمت کی لنډیږي اود وخت واحد په همغه کچه سره اوږد یږي او یا په بل عبارت سره ځکول کیږي. داپه دی مانا چې که واټن لنډیږي نوضرورده چې وخت په همغه کچه زرتیر نه شي ترڅوپه یوه منظم مقایسوي سیستم کې سرعت ثابت پاتې شي. دااځکه چې د اینشتاین دمخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

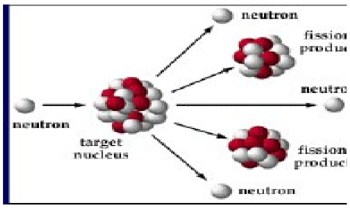

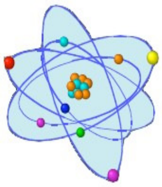

وینې سره سم دنور سرعت ثابت اومساوي دی له طی شوی واټن تقسیم په وخت. د بیلګي په ډول که چیرته یوسړی دځمکې په ساکن مقایسوي سیستم کی یو خط کش په عمودي شکل په لاس کې ونیسي او اوږدوالی یې دیرش سانتي متره اندازه شوی وي دهغه فزیک پوه لپاره چې د میون زری سره یوځای تقر یبا ۹۹٪ د نورپه سرعت د ځمکې خواته مخامخ حرکت کوي د لومړي جدول له مخې د دیرش سانتي متروپه ځای یوازې یونیم سانتي متره اوږدښکاري. (دیرش سانتی متره تقسیم په شلو = یو نیم سانتی متره). بر سیره پر دې ددغه خط کش اتومونه د کروي شکل په ځای بیضي ډوله شکل ځانته غوره کوي. څرنګه چې دځمکې ساکن او دمیون زري متحرک سیستمونه ابتدایي سیستمونه او دیوه او بل په پرتله ثابت سرعت لري نو دعطالت قوه پکې صفرده. دا په دې مانا چې د یوه او بل څخه برتري نه لري. همدا سبب دی چې دځمکې ساکن سیستم لیدونکي هم برعکس داسې دعوا کوي چې ګنه دمیون په متحرک سیستم کې د شیانو طول دځمکې په پرتله لنډ ښکاري. په نتیجه کې داسې ویلای شو چې واټنونه او ابعاد دیوه لیدونکی دمقایسوي سیستم د نسبي سرعت په تابع سره سم تِغیر کوي او مطلق قیمت نه لري بلکه نسبي دي.

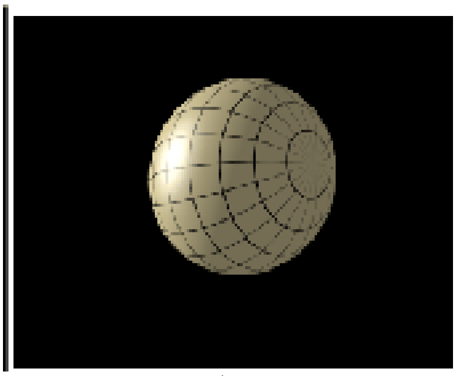

(۷-شکل)

۷- شکل: یو جسم چې سرعت یې دنور په پرتله ډیرکوچنی وي د ځمکې په ساکن سیستم کې کوروي شکل لري.

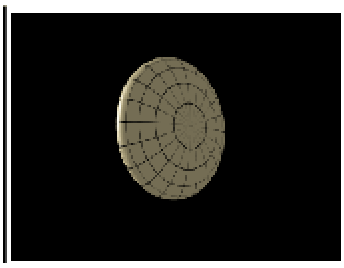

(c) ketabton.com: The Digital Library

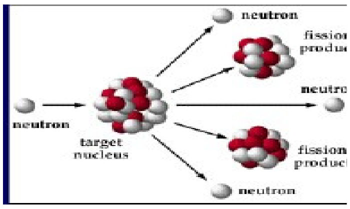

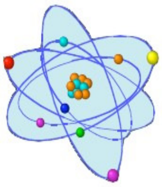

(۸- شکل)

۸- شکل: که چېرته د همدغه کوروي شکله جسم سرعت ۹۰٪ د نورسرعت قیمت ولري د یوه ساکن مقایسوي سیستم څخه وګورو نودکروي شکل په ځای بیضوي شکل ځانته غوره کوي.

 همدغه کوڅه د خوځیدونکي سیستم څخه لیدل کیږي چي سرعت یې دنورسرعت نوي په سل دی 90%	 سرعت له صفرسره مساوي دی ٦-شکل: یوه کوڅه د ځمکې په ساکن سیستم کې لیدل کیږي
(۹-شکل)	

(۱۰- شکل)

۱۰-شکل: که همدغه پورتنی کوڅه د متحرک مقایسوي سیستم څخه وګورو چي سرعت یې ۹۹٪ د نورسرعت په پرتله قیمت ولري نو په اوږدوالی او کوږوالی کې بدلون جوت څرګندیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

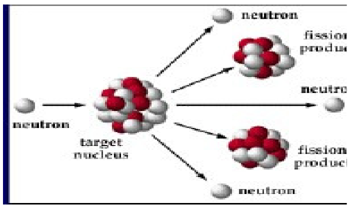

	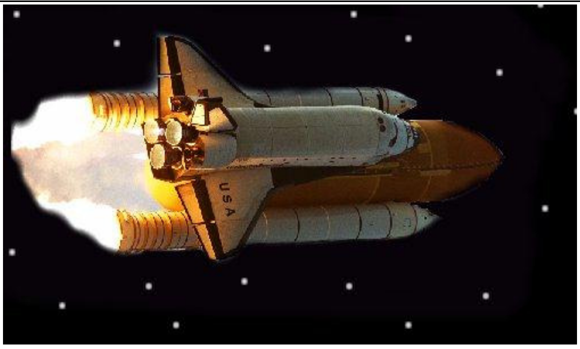
د فضايي بيړۍ سرعت دنور سرعت اتيا په سل دی 80% c	د فضايي بيړۍ سرعت دنورزرمه برخه دی 0,001% c

(۱۱- شکل)

۱۱- شکل: په پاس شکل کې دفضايي بيړۍ اوږد والي نورمال بڼه لري ځکه سرعت يې کم دې او دحرکت په پيل کې ليدل کيږي. په لاندې شکل دهمدې فضايي بيړۍ اوږدوالی دنسبي تيوري سره سم لنډيږي داځکه چې سرعت يې دوه سوه زره کيلومتره په ثانيه کې پورته ځي

د انرژي او کتلې معادل فرمول ($E = m \times c^2$)

په ۱۹۰۵ ع کال کې اينشتاين ديوه نامتو فرمول مخ وينه وکړه چې نن ورځ دغه نړيوال فرمول داتوم بم ، هايدروجن بم ، هستوي بټۍ ، لمر، ستورواو په کيهان کی دانرژي د منځ ته راتلو بنسټ جوړوي. ددې فرمول سرليک په لاندې ډول پيل شو

کله چې اينشتاين د خاصه نسبي تيوري په هکله درياضي يوه معادله حل کوله نودخدای په امر سره يوه نا څاپه يونوئ فرمول په محاسبه کې را پيدا شوچې هغه ورته په اول وخت کې د نصيب فرمول نوم کيشود او هيڅ اهميت يې هم ورنکړ. دغه فرمول په ډاګه کوي چې انرژي (E) د کتلې (m) سره معادل اړيکي لري ($E = m \times c^2$). دا په دې مانا چې که د يوه شي کتله دمربع د نور سرعت (c) سره ضرب کړو نوپه دغه کتله کې خوندي شوی انرژي لا س ته راځي.

✍ په داسی حال کې چې همدغه د نصيب فرمول نن ورځ د اينشتاين دنوم سره غبرګ ترلی دی. دنصيب فرمول ته عام خلک دنړی فرمول ، د جادوګری فرمول، دانرژي او کتلې د اړيکي فرمول اويا په بل عبار ت سره هغه فرمول چې ټوله نړی يې ولړزوله هم وايي. نوموړی فرمول په ډاګه کوي چې کتله يو ډول کنګل شوی انرژي ده او انرژي اوکتله د

(c) ketabton.com: The Digital Library

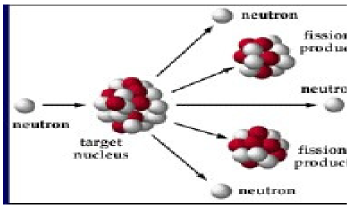

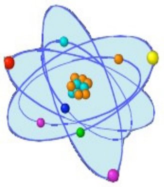

مادې دوه غبرګونی خوا ص دي. دا په دې ماناچې انرژي په کتله او سرچپه کتله په انژي بدلیدا ی شي.

د بیلګې په ډول غواړو چې دهغې انرژی کچه وټاکو چې د یو کیلوګرام اوبو یا یو کیلو ګرام ډبرې او یا یو کیلو ګرام خاورڅخه لا س ته راځي کله چې سل په سلو کې د پاس فرمول له مخې په انرژي واړول شي. ددی مقصد لپاره د اینشتا ین دفرمول سره سم دنورسرعت یعنې درې سوه زره کیلو متره په یوه ثا نیه کې مربع کوواوبیا یې د یو کیلوګرام سره ضرب کوو او په نتیجه کې پنځه ویشت ملیارده کیلوواټ ساعته انرژي لا س ته راځي.

$$1\,\mathrm{kg}\cdot c^2 = 1\,\mathrm{kg}\cdot(3\cdot10^8\,\mathrm{m/s})^2 = 9\cdot10^{16}\,\mathrm{Ws} = 25\cdot10^9\,\mathrm{kWh}$$
$$[1\,\mathrm{kWh} = 3600\,\mathrm{s}\cdot1000\,\mathrm{W} = 3{,}6\cdot10^6\,\mathrm{Ws}]$$

نوموړې انرژي د سویز هیواد دیوه کال مصرف لپار ه کفا یت کوي. او یا په بل عبارت نوموړې انرژي چې تر ې لا س ته راځي بس ده چې پنځه اویا کاله د نړی تر ټولو یوه غټه جنګي بیړی ته شپه اوورځ حرکت ورکړي. په داسې حال کې چې دیو کیلو ګرام ډبرو سکرو څخه لس کیلو واټ ساعته انر ژي لاس ته راځي. نوموړی فرمول واضیح کوي چې انرژی او کتله دیوه او بل سره معادل دي دا داسې معنی ورکوي چې دیوه جسم کتله بل هیڅ شی نه ده بلکه دانرژي یوبل شکل دی په همد ې اساس او س کولای شوچې د هر شي وزن لکه دسړي وزن، د کچالو ، د غوښې ، داوړو اوداسې نوروشیانو وزن د کیلو ګرام په ځای د انرژي په واحد یعنې الکترون ولټ سره وښیو (یو الکترون ولټ هغه انرژي ده چې یو الکترون یې دیوه ولټ په ګړندي کولو سره لاس ته راوړي). د بیلګې په ډول یو سړی چې د بدن وزن یې اتیا کیلوګرام وي تقریبا لس په طاقت د یو دیرش میګا الکترون ولټ کنګل شوې انرژي لري . په اخیر کې داسې ډول پریکړه کولاې شو چې ماده په وړانګو اوبرعکس وړانګې په ماده اوړي. دبیلګې په ډول دوړانګو هغه انرژي چې دبرېښنا یوبلیدونکی سل واټه ګروپ یې د یوه ساعت په موده کې خپروي دلس په طاقت د منفي دولس کیلوګرام سره معادل ده.

نسبي کتله:

داینشتاین د تیوري په اساس هره یوه ساکنه کتله چې سرعت یې لوړیږي نو کتله یې هم ورسره غټیږي. په ۱۹- شکل کې په افقي محورکې دکتلې (m) اودنور سرعت (c) تناسب او په عمود ي محور کی دکتلی غټیدل ښودل شوی دی . که فر ض کړوچې کتله لوړترین سرعت لکه د نور سرعت ته ورسیږي نوغټوالی یې د لا یتنا هي خواته ځي. دا په دې مانا چې په عملي صورت سره ددې امکان نه شته چې دا پیښه منځ ته را شي . داځکه چې د دې مقصد لپاره لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

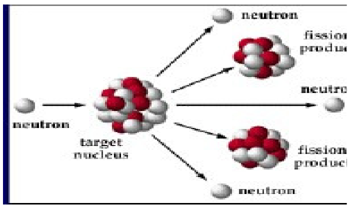

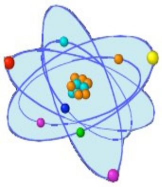

یتناهي انر ژي په کارده. نن ورځ د سویز هیواد په نړیواله کچه دهستې فزیک نامتوخیړنیزلابراتوار(CERN) کی چې ۲۷ کیلو متره اوږددی په عملی توګه نوموړي تیوري په ثبوت ر سیدلی ده. په دغه بې سیاله نړیوال لابرا توار کي پروتونو ته تر ځلورسوه ګیګا الکترون و لټ پورې په یوه خطي ګړندي کوونکي کې حرکي انرژي ورکول کیږي چې په نتیجه کي د پروتون کتله د سکون کتلې په پر تله ځلورسوه دیرش ځله غټیږي . تجربوداهم وښودله چې د پروتون یوه ذره دنوموړي انرژي څخه نوره اضافه انرژي نه بني اخیستلای ځکه چې د اینشټاین لاندني فرمول له مخې څومره چې د پروتون سرعت(v)د نورسرعت(c) ته ور نږدې کیږي کتله یې لا یتناهي قیمت ځا نته غوره کوي.

$$M = \gamma m = \frac{m}{\sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}}$$

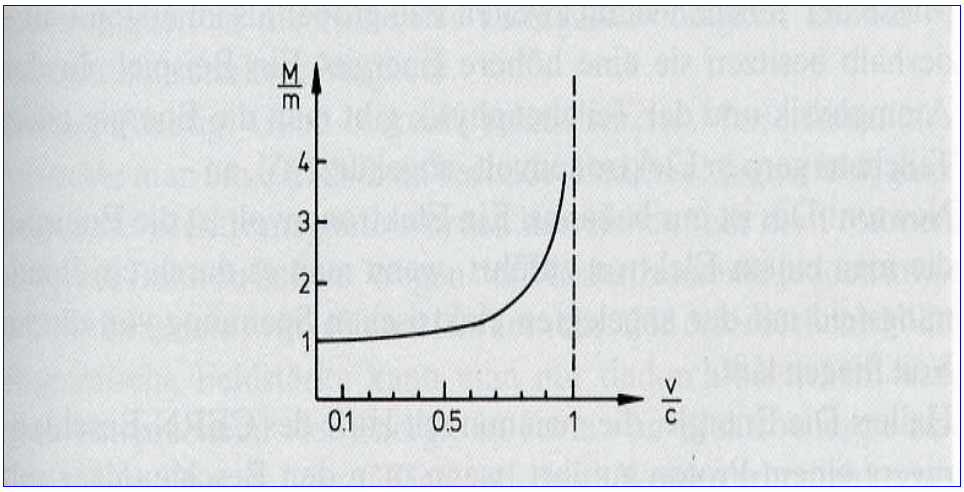

۱۲- شکل: په افقي محورکې د اتوم یوې زرې (v) او نور سرعت (c) نسبت v/c او په عمودي محور کې د غټیدونکې M او سکون کتلې m نسبت(M/m) تر منځ اړیکې ښودل شوېدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

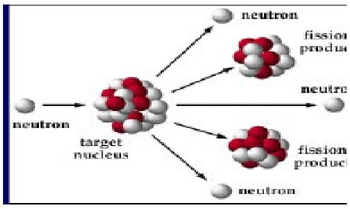

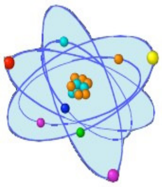

دویمه برخه

عمومي نسبي تیوري

په ۱۹۱٦ کال کې عمو مي نسبي تیوري خپره شوه کله چې البرت اینشتا ین تقریبا دوولس کاله وربانديې بخت وو. نوموړې تیوري په ربښتیا چې البرت اینشتاین په ځانګړې ډول سره تر سره کړې ده . دا ځکه چې خاصه نسبي تیوري دډیر پخوا نه د نوروفزیک پوهانوله خوا جوته شوې وه خوهغوی یې نتیجه په صحیح توګه سره نه شوه ښودلای. همدغه البرت اینشتاین وه چې د ګڼوپخوانیوفزیک پوهانو علمي برسیرنو یا کشفیاتو نتیجې یې سرچپه کړې او په یوه نوي نظر او تیوري سره یې چمتو او بیان کړل. د نوموړې تیوري او مخ وینې وروسته له ډیرو کالونو په تجربو کې په ثبوت ورسیدلې.
خاصه نسبي تیوري یوازې په هغومقایسوي سیستمونوپورې محدوده ده چې په یوه ثابت سرعت سره سم سیخ یو بل ته مخامخ نږدې کیږي او یا دیوه بل څخه لیرې کیږي. څرنګه چې په کیهان کې یوه کتله منظم حرکت نه لري چې سم سیخ او په ثابت سرعت سره وړاندې وخوځیږي داځکه چه په هرځای کی دجاذبې قوی تر اغیزی لاندې راځې نو له دې کبله خاصه نسبي تیوري نه شي استعمال کیدای. ددی لپاره چې دځمکې ، لمراو ستوروااونورو جاذبه قوه هم په نظرکې نیول شوې وې نوالبرت اینشتاین دعمومي نسبي تیوري مخ وینه وکړه. په عمومی نسبي تیوری کې دا ښودل شوې ده چې یوه کتله کولاې شي د کیهان په هر ی خوا او په هر تعجیل سره حرکت وکړي بې له دې چې کوم محدودیت ولري. اینشتاین ته دا هم ډیره زر جوته شوه چې وخت او ځای(فضا) دنیوټن (Newton) داولسمې پیړی دتیوري په برخلاف یو مطلق او ثابت قیمت نه لري بلکه نسبي کمیت دی اوبدلون پکې راتلاې شي .د بلې خوا نوموړې په ډاګه کړه چې د نیوټن په ټول میخانیک کې ځکه نیمګړ تیا لیدل کیږي چې که یوه کتله دنورپه سرعت سره حرکت وکړي نو دغه قانون خپل اعتبار دلاسه ورکوي . د بیلګې په ډول د میخانیک په هکله دنیوټن معادله راښیي چې:
دجاذبې قوه دنورپه سرعت سره نه بلکه په یو لا یتنا هي سرعت سره انتقال کیږي. دا په دې مانا چې که فرضا لمریوه ناڅاپه د منځه ولاړ شي نوبه سمدلاسه ځمکه دخپل مدارڅخه وه وزي اود کیهان خواته به وشړل شي. دنیوټن دتیوري په برخلاف اینشتاین داسې اټکل وکړ چې د لمر

(c) ketabton.com: The Digital Library

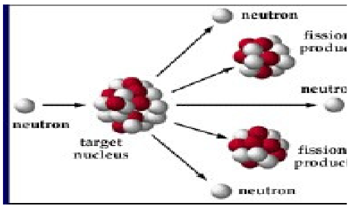

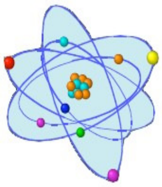

دورکیدو څخه وروسته اته دقیقې نوره هم ځمکه په خپل مدارکې پاتې کیږي اوګرزنده حرکت ته دوام ورکوي مخکې له دی چې دخپل مدار څخه ووزي داځکه چې درڼاوړانګې دنورپه سرعت سره حرکت کوي اوله دې کبله د لمر څخه ترځمکې پورې چې رارسیږي اته دقیقې وخت نیسی او بیاو روسته یې تا ثیر په ځمکه باندې لګیږي اوداهم یو څرګند حقیقت دی چې دنور سرعت څخه بل هیڅ شی ګړندی نه دی. څرنګه چې اینشتاین په خپله نسبي تیوري باندې پوره باوردرلود نوزیار یې ایستلو چې دحل یوه لاره ورته ولټوي . نوموړې مقصد ته در سیدلو په خاطر مجبورشه چې د جاذبې قوې اودوخت ځا(time space) تر منځ اړیکې منځ ته راولې او همدارنګه یې په خپل فکرکې یوه نظري تجربه وسنجوله چې دڅو مخ وینوپه فرضیوسره دلته پیل کیږي او د عمومي نسبي تیوري بنسټ جوړوي:

الف-الکترومقناطیسي وړانګې د یوې کتلې په چاپریال کې کږیږي.

کله چې الکترو مقناطیسي وړانګې لکه د نوروړانګې دکیهان یوې کتلې د بیلګې په ډول لکه لمر د جا ذبې قوې په سیمه کې تیریږ ي نو د نوموړې قوې داِغیزې په اساس د خپل سم سیخ خط السیر سمت څخه کږې کیږي.

ب: د جګو غرونو ساعتونه د سمې او کم ارتفاع ورته ساعتونو په پرتله وروسته ځي.

دیوې کتلې د جاذبې قوه چې څومره زیاته وي په هغومره کچه هلته وخت زر نه تریږي او ساعتونه نسبت وفضا ته چې هلته د جاذبې قوه تقریبا صفر ده وروځي. دا په دې مانا چې یو ساعت چې څومره د یوې درندې کتلې پلازمینې ته نږدې پروت وي د هغه ورته سا عت په پرتله چې دکتلې څخه څومره په لیرې ارتفاع کې موقعیت ولري دبیلګې په ډول لکه ازاده فضا وروسته ځي یعني سوکه ځي. ددې مخ وینې څخه داسې نتیجه اخلو چې هغه خلک چې په غرنیو او لوړو سیمو کې او سیږي دهغو خلکوپه پرتله چې په هموارو او ټیټو سیمو کې اوسیږي زر زړیږي. داپه دې مانا چې دپیښورخلک د پکتیا خلکوپه پرتله اوږد عمر لري.

ج: په کیهان کې د جاذبې څپې شته دي

په کیهان کې د جاذبې څپې (Gravitation waves) شته دي چې دنور په سرعت سره هرلور ته خپریږي اونوموړې څپې د ډیرو درندوکتلوڅخه لکه لمرکله چې زیات تعجیل ورکړشي منځ ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

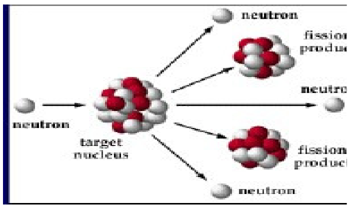

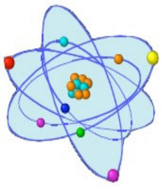

۴- په کیهان کې د یوې کتلې جاذبه قوه بل هیڅ شی نه ده بلکه د فضا کوږوالی دی.

فضا تشه نه ده بلکه د ځای وخت څلورګونو ابعاد و په مرسته هرې خوا غوړیدلې ده. دا په دې مانا چې تر اوسه پورې دیوه جسم حجم چې ددریو ابعادو په مر سته ټاکل کیدلو یو څلورم بعد یو ځای کیږي چې هغه د وخت بعد څخه عبارت دی او په دې اساس د فضا وخت کمیت ورڅخه جوړیږي. څرنګه چې هره کتله درنده ده نوله دې کبله د وخت ځای په سطحه باندې زورراوړي اوهلته پکې ژوره ننوځي. په د وهم شکل کې د عمومي نسبي تیوري بنسټ ښودل شوی دی. د نوموړې تیوري دپوهیدلو لپاره یو ورته بیلګه لکه دربړیوه جالی. په نظر کې نیسو. کله چې یوغونډاری شکله جسم دربړ په جالۍ کې کیږدو نوپه ربړ کې ښکته ننوځي او یو ژورځای ځانته غوره کوي. په فضا کې هم هر یوجسم لکه ستوري اوسیاره ددوی ددروندوالي سره سم دوخت ځای- سطحه کې ننوځی او یوه ژورکنده بکې جوړوي.

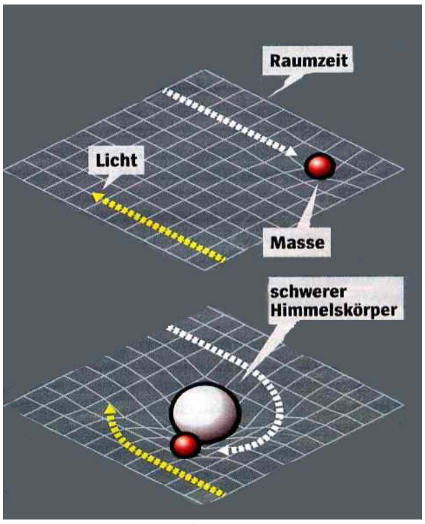

(۱۳- شکل)

۱۳ـ شکل: عمومي نسبي تیوري په ګراف کې شودل شوی دی

بې له کتلې څخه د وخت ځای سطحه هواره ده. رڼا او یوه کتله سم سیخ مخ ته خو ځیږي خو کله چې یوه درنده کتله لکه دلمر په شان پکې پرته وي نوهلته یوه ژوره کنده پکې جوړیږي چې ددغې منحني سطحې له کبله په ډیر لیرې واټن کې نورې کتلې د بیلګې په توګه لکه ځمکه مجبوروي چې په یوه مدارکې د لمرپه شاوخوا راوڅرخي. دا ینشتاین دتیو ي سره سم رڼاداسې خاصیت لري چې د یوه ځای نه بل ځای ته په لنډ ترینه اوسم سیخه لاره ځان رسوي. که چیرته فضا کږه نه وي نوهلته درڼا وړانګې دتګ لاره یوه سمه سیخه کرښه جوړوي او که چیر ته فضا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږه وي نو کیدای شي چې ددوه ټکو تر منځ لنډ ترین تړون سم سیخ نه بلکه کوږهم کیدای شي.
دنومړي تیوري په اساس باید چې درڼاوړانګې کله چې د یوې غټې کتلې په شاوخوا کې تیر
یږي خپل سمت بدل کړي او ددغې کتلې وخواته کږې شي.
دالبرت اینشټا ین دغه مخ وینه او تیوري په ۲۹ دمای میاشت ۱۹۱۹ ع کال کې په عملي توګه
په ثبوت ورسیده کله چې دلمرد تیاره کیدلو پیښه (تندر) منځ ته راغله اوټولې نړۍ په خپلو
سترګوولیده. کله چې میاشت دلمرټول مخ پټ کړي نو یوازې په دغه ډول تیاره پیښه کې
داسمان ستورو موقعیت په ربنتوني توګه لیدل کیدای شي. کله چې دیوه لیرې ستوري څخه
رڼا دځمکې خواته راځي نو په لاره کې دلمر غټې کتلې په چاپریال کې دخپل سم سیخ خط السیر
څخه تقریبا دوه لیندي ثانیه زاویې په کچه سره کږه کیږي. اینشټاین په دې هکله داسې مخ وینه
وکړه چې دستوري رڼا دسمت کوږوالي دلمرد جاذبې قوې اغیزه د نیوټن دقانون سره سم نه شي
کیدلاې بلکه اصلي سبب یې دادی چې د فضا وخت په ژوره کنده کې لویږي کوم چې دلمر
کتلې په وا سطه منځ ته راځي. دهمدغې اختراع تا ثیروه چې البر ت اینشټا ین په همغه شپه
باندې په ټوله نړې کې دیوه نابغه په صفت نامتوشو. دیادولوړ خبره داهم ده چې د اینشټا ین
څخه د مخه هم دوه نامتو پوهانو لکه یوهالینډی فزیک پوه هنریک لورینڅ اویو فرانسوی
ریاضي پوه هنري پوینکاردیوې نوې او مودرن تیوري لکه نسبي تیوري او وخت ځاې څلور
محورونو اړتیا اومخ وینه په ګوته کړې وه.دا لا تر اوسه ګونګه پاتې ده چې دنومړوعلمي
اثارو تیوري ولې لمړیتوب وه نه موند اوډګرته راوه نه وتل. ډیرو پوهانو ته داسوال هم مطرح
کیږي چې ایا د اینشټاین طالع او بخت شه وه چې دهغوې نه تر مخه شه؟

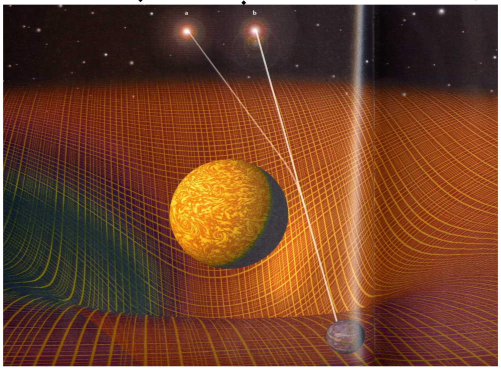

۱۴- شکل: په ۱۹۱۶ ع کال کې اینشټاین مخ وینه وکړه چې دلمرکتله دفضاوخت سطحه ژوره
کوي. نو کله چې دلمر ترشا ستوري څخه رڼا مخامخ دځمکې په لور راځي نو په لاره کې ددې
ژورې کندې په واسطه کږیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

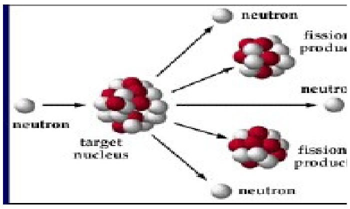

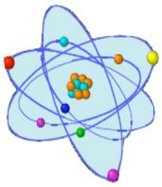

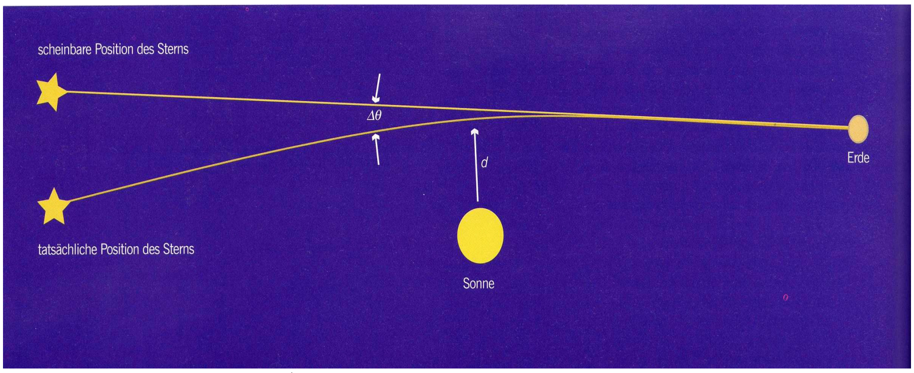

(۱۵- شکل)

۱۵- شکل: راښيي چې د لمر ترشا يو ستوري څخه نورلومړی سم سيخ وړاندې ځي خو کله چې د لمر کتلې ته ورنږدې شي خپل سمت يې تقريبا دوه لينډې ثانيه ($\theta\Delta = 2''$) په کچه سره کوږ کيږي او بيا د ځمکې خواته خو ځيږي.دورځې له خوا داسې څرګنديږي چې ګڼه دغه رڼا سمه سيخه دستوري څخه راځي نو له دې کبله موږ دځمکې څخه دستوري اصلي موقعيت نه شو ليدلای بلکه په بل ځاي کی يعنې مجازي موقعيت کې وينو .

تور سوري: (Black holes)

په ۱۹۱۶ ع کال کې البرت اينشتاين دعمومي نسبي تيوري په اړوند داسی مخ وينه وکړه چې په کيهان کې ګڼ تورسوري شته دي چې دهغوی جاذبه قوه دومره غټه ده چې که هره کتله دهغه غاړی ته ورنږدې شي نو دتل لپاره پکې ورکيږي. په ۱۱- شکل کې د کيهان يوتورسوری ښودل شوی دی چې قطر يې دولس کيلومتره او کتله يې دلمرپه پرتله اته واره غټه ده.

دشپږسوه کيلومتره واټن څخه دشودې لار(کوه کشان)ښی اوتورسوری کیڼ اړخ ته ليدل کيږی. داسمان ستوري لکه سپين ستوري ځليږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

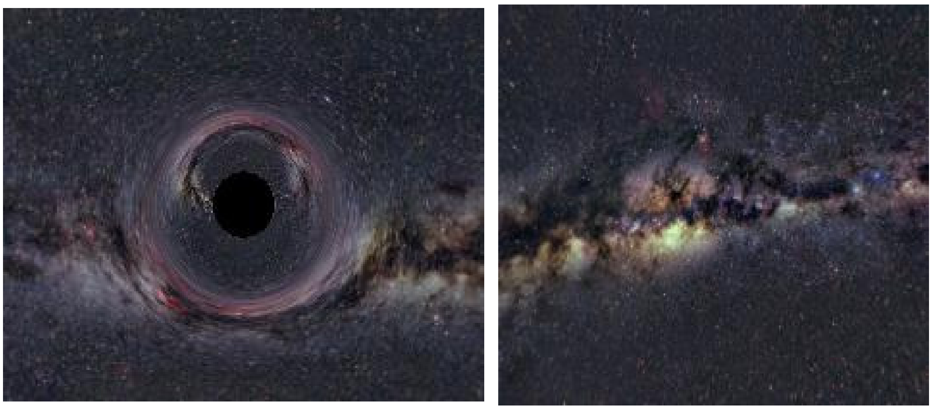

(۱٦- شکل)

تور سوري هغه وخت منځ ته راځي چې ګڼ ستوري چې دهغوی هريوه کتله دلمر په پرتله اته واره زياته وي په ډله ايزه توګه سره راغونډ او په يوه بل کې دومره سره ننوځي چې په نتيجه کې يې دجاذبې قوې دلوړ فشار په اساس ټوله ماده په يوه وارچوي او هرې خوا خپريږي. په دې ترڅ کې دستوري رڼا په مليارډونو ځله پورته ځي چې دغه ډول چاودنه دزوپر نوو(Super nova) په نامه سره ياديږي. کله چې يوستورى دچاودني په نتيجه کې د خپل ژوند اخرني پړاوته ورسيږى نو په يوه تورسوري باندې بدليږي. له دې کبله توروسوريو ته دستوروقبرهم ويل کيږي. دتوروسوريو قطر اوکتله ديوه او بل څخه توپير لري. دبيلګې په ډول د شودی لار (Milky way) کې هم يو تور سورى ليدل کيږي چې کتله يې دلمر په پرتله دوه مليونه ځله غټه ده. د تورو سوريوخواص په لاندې ډول بيان کيدای شي:

* ۱- دفضاوخت کوږوالی اويا په بل عبارت دجاذبې قوه پکې لايتناهي قيمت لري.
* ۲- کله چې دنوروړانګی او يا بل جسم تر يوه ټاکلي سرحد څخه ورنږدې شي نو سمدلاسه دتور سوري له خوا جذب کيږاو د تل لپاره پکې ورکيږي.
* ۳- څرنګه چې په تورو سوريو کې د جاذبې قوه لايتناهي ده نو له دې کبله هلته وخت هيڅ موجودنه دی. دا په دې مانا چې په تورو سوريو کې وخت ځای په ځای ولاړدی.

په نړيوال کچه د نسبي تيوري پوځي استعمال:

دسولې او جګړې په لاره کې دنسبي تيوري هر اړخيزه اغيزې ددوهمې عمومي جګړې په ترڅ کې راجوتې شوې.

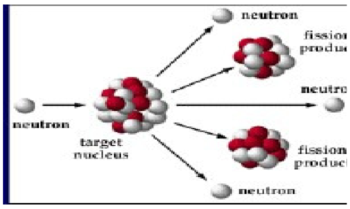

الف- داتوم بم تکنالوژي:

د ا ینشتاین د انرژي او کتلي تر منځ معادل اړیکي په عملي ډول سره په ۱۹۳۹ ع کال کی د اوتو هان (Otto Hahn) جرمنی کیمیا پوه له خوا په ثبوت ور سیده کله چي دیورانیم ۲۳۸ راديو اکتیف ایزوټوپ هسته د یونویترون په واسطه وه و یشتل شوه او وچاودله چي په نتیجه کي دوه سپک عنصرونه باریم اوکریپتون او څونویترونه ، او د ګاما وړا نګي لا س ته راغلي. په ۱۲- شکل کي دیورانیم هستي د چاودني کړنلاره ښودل شویدی.

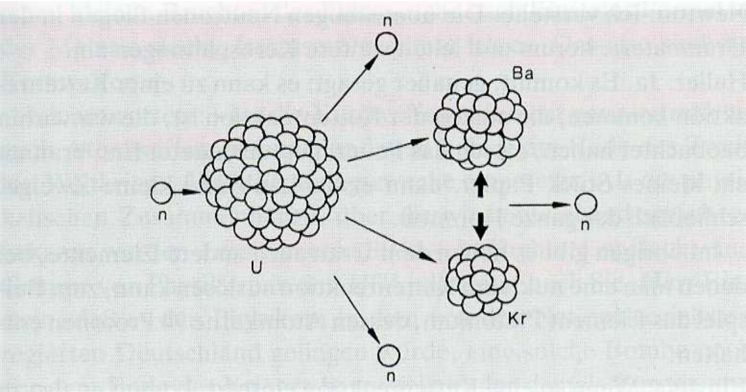

۱۷- شکل: دیورانیم هستي د چاودني کړنلاره

څرنګه چي دیورانیم هسته د ۹۲ پروتونو او ۱٤٦ نیوترونو څخه جوړه ده نو تجربو وښودله چي دیورانیم هستي کتله نسبت دمجموعه نوموړوپروتونواونویترونود کتلو څخه کوچنی ده . د کتلي دغه توپیریا دکتلي کمښت ته د کتلي نیمګړتیا (Mass defect) هم وایي او دتړون انرژي سره یو شان ده.

✍ دتړون انژي: هغه انرژي ده چي په هسته کي نویترونونه اوپروتونونه دیوه او بل سره د هستوي قوتونو په مرسته یوځای کلک ساتي.

دتړون انرژي د اینشتاین دفرمول له مخي دلته د یورا نیم په هسته کي د کنګل شوي انرژي په خیراغیزه لري داځکه چي که دیورانیم د یوي هستي د کتلي نیمګړتیا کچه د نور د سرعت مربع سره ضرب کړو نوهمدغه د تړون انرژي لا س ته راځي چي قیمت یې دوه سوه پنځه لس میګا الکترون ولټ ته ر سیږي.کله چي د یورا نیم هسته وچوي نو همدغه د تړون انرژي او یا په بل عبارت کنګل شوي انرژي د الکترو مقناطیسي او حرکي انرژي په ډول ازا ده کیږي. دا په دي مانا چي دنوموړي کړنلاري په بنسټ سږي کولای شي یو اتوم بمب یا یوه اتومي و سله جوړه کړي په دي شرط چي د یوه زنځیري تعامل په نتیجه کی په ډیره لوړه کچه لکه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

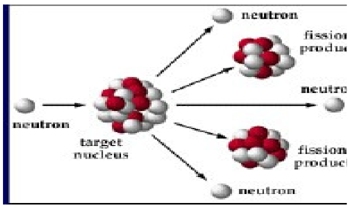

ملیاردونو یورانیم هستي په یوه وخت سره وچوي نو هغه کنګل شوي انرژي ورڅخه ازاده کیږي. په ۱۳- شکل کي د اتوم بم د ځنیري هستوي تعا مل کړنلاره ښودل شوي دي چي د لومړي ځل لپاره په ۱۹۳۹ ع کال کي د انریکوفرمي له خوا څخه مخ وینه وشوه.

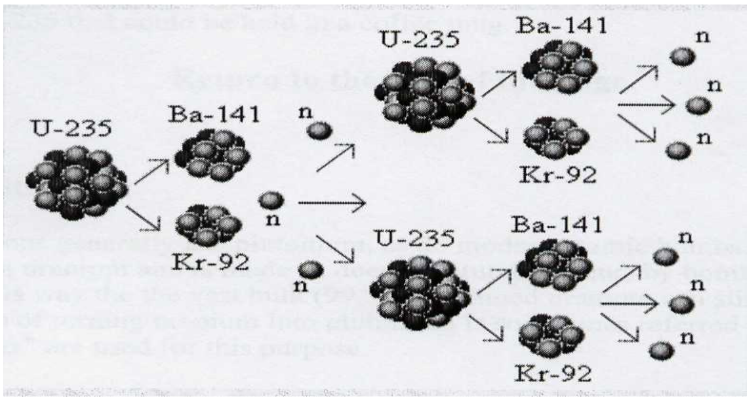

۱۸- شکل: د اتوم بم د ځنیري هستوي تعا مل کړنلار

په نومړي فزیکي عملیه کي د البر ت اینشتاین دفرمول له مخي د یورانیم هستي زرمه برخه کتله په انر ژي بدلیږي چي د دوه سوه میګا الکترون ولټ انرژي سره سمون خوري. د البرت اینشتاین ددغي کوچنی معادلي په اساس نن ورځ اتوم بم ، هایدروجن بم او په هستوي بتیو کي د بریښنا د تولید لپاره ورڅخه کار اخیستل کیږي. د نومړي معادلي زور هله نړی ته څر ګندشوچي د اګست میاشت په اتمه نیټه ۱۹٤٥ ع کال دجاپان هیررو شیما په ښار باندي د کوچني هلک په نوم سره یو اتوم بم دامریکایي واکدارانو له خوا و غورځول شو او د تودوخي درجه یې په ملیونودرجو د سانتیګراد ته ور سیده. دنومړي اتوم بم د چاودني قدرت شل ټنه تي .ان.تي وه. یوټي .ان.تي یا تري نیترو تولول د چاودني موادو وا حدد ی چي یو کیلو ګرام ټ.ن.ټ.د څلورنیم میګا ژول انرژي سره معا دل دي.

اتوم بم وکړای شوه چي په ټوله نړی کي بدلون راولي خو د بشریه فکرکي یې بدلون راوستلای نه شو (البرت اینشتاین ۱۹٥٤)

ب- د هایدروجن بم تکنالوژي:

یو بل ژوندی مثال چي د البرت اینشتاین تیوري پکی ثبوت ته ورسیده د ها یدروجن بم دی. د هایدرو جن بم په تکنالوژي کي داتوم بم په برخلاف د اتوم دوه سپکي هستي دیوه بل سره ویلي کیږي او په نتیجه کي دیوه نوي درانده اتوم هسته لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

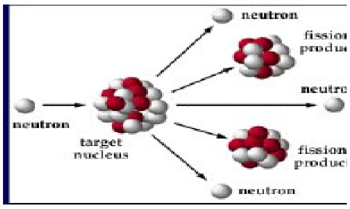

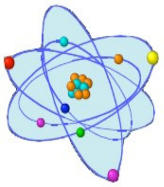

د هایدروجن بم د لاس ته راوستلو لپاره ګڼ کیمیاوي تعاملونه جوت شویدي چې دهغوي څخه يې يو دلته ښيو. د بیلګي په ډول د ها يدروجن اتوم د کارکولو کړنلاره داسي پیل کیږي چې که يوپروتون اويونويترون د انرژي په ورکولو سره دومره سره نږدي کړو چې د يوه او بل سره ویلي شي نو په لمړي پړاو کي د درا نده هایدروجن یعني دویتریم هسته لاس ته راځي چې په ۱٤- شکل کې ښودل شوې ده.

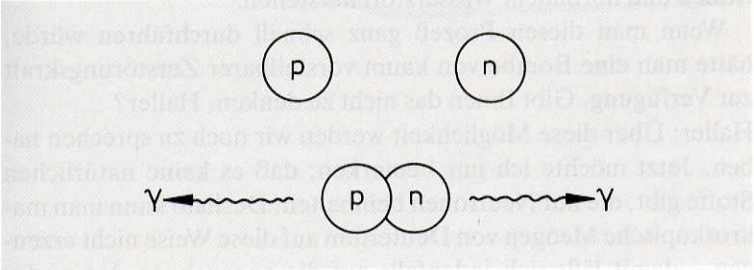

۱۹- شکل: کله چې يو پروتون او يونويترون سره ويلي کړو نو ددرانده ها يدروجن يا دويتريم هسته لاس ته راځي

په دي ترځ کې دوه ګاماوړانګي د نور يا فوتون په شکل ور څخه راوځي. کله چې په دوهم پړاوکي د دويتريم دوه هستي سره ويلي شي نود ترتيسيم يوه هسته، يوپروتون اوڅلورميګاالکترون ولټ انر ژي ورڅخه لاس ته راځي. په داسي حال کي چې دويتريم په هسته کې يو پروتون اويونويترون لري خود تريسيم هسته ددوه نويترونوا ويوپروتون څخه جوړه ده. په دريم پړاوکي بيا دويتريم د تريسيم سره ويلي کيږي چې په نتيجه کې د هيليم اتوم هسته او يو نويترون چې حرکي انرژي يې څوارلس ميګا الکترون ولټ ده تر لاسه کيږي. د هايدروجن بم يوه اسانه کړنلاره د کيمياوي معادلي په شکل دلاندي په ډول ليکو:

دويتريم + تريسيم = هيليم + نويترون + ۱۷ ميګا الکترون ولټ انرژي

$$H^2 + H^3 \Rightarrow He + neutron + 17\ MeV$$

(c) ketabton.com: The Digital Library

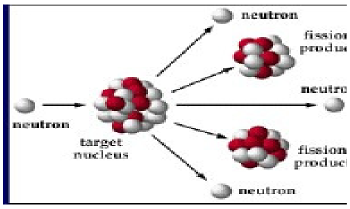

۱۵- شکل : ۱۹۵۲ ع کال کې لمړی هایدروجن بم د امریکایي فزیک پوهانوله خواوازمویل شوچې د چاودنې انرژي یې د اتوم بم په پرتله تقریبا لس ځله زیاته وه.

. په نوموړې کړنلاره کې د هایدروجن هستې کتله (۱۸۷۵,۷ میګا الکترون ولټ) او دپروتون کتله (۹۳۸,۳ میګا الکترون ولټ) او د نیوترون کتله (۹۳۹,۶ میګا الکترون ولټ) میګا الکترون ولټ قیمت لر ي څرنګه چې ددرانده هایدروجن او یا په بل نامه دویترون اتوم هسته د یو پروتون او یو نویترون څخه جو ړه د ه نوسړی به داسی فکر کوي چې ګنې که د هغوی دواړو کتلی سره یو ځای شي نو به د هایدروجن هستی کتله (۱۸۷۵,۷میګا الکترون ولټ) لاس ته راشي. خوپه رښتیني ډول اود تجربې له مخې داسې نه ده. ځکه کله چې د پروتون او د نیوترون کتله سره جمع کړو(۹۳۸,۳+۹۳۹,۶) نو مساوي له (۱۸۷۷,۹ میګا الکترون ولټ) سره کیږي یعنې دوه عشاریه دوه میګا الکترون ولت انرژی یې نسبت د ها یدروجن هستې څخه زیا تیږي . دا په دې مانا چی که دهایدروجن هستې کتله د نویترون او پروتون دجمعې په کتله وویشو (۱۸۷۵,۷ : ۱۸۷۷,۹) نو صفر عشاریه یو په سلوکې د پروتون او نویترون د جمعې کتلي څخه کوچنی ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

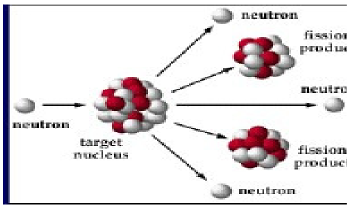

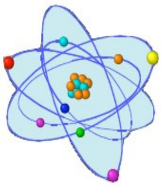

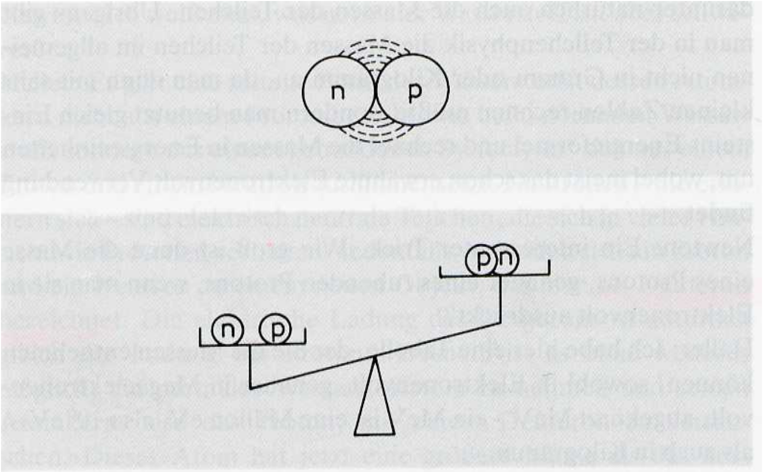

۲۰- د یو پروتون کتله جمع یو نیوترون کتله د هایدروجن اتوم د هستې کتلې څخه درنده ده

دانرژي او کتلې د معادل اړیکې په اساس دنویترون اود پروتون مجموعي کتلې او دغه د هایدروجن کتلې څخه زیاتی زرمه برخه کتله په انرژي بدلیږي او قیمت یې دوه عشار یه دوه میګا الکترون ولټه اندازه شوې ده. نوموړې انرژي د الکترو مقنا طیسي وړانګولکه ګاما وړانګې (فوتون) په ډول خپریږي. دا ځکه چې تجربو وښودله چې د هرې یوې ګاما وړانګې انرژي مساوي ده له یو عشاریه یو میګا الکترون ولټ چې په ګډه سره یې دوه عشاریه دوه میګا الکترون ولټ انرژي کیږي. په طبیعت کې یو بل ژوندی بیلګه چې هلته کتله په انرژي یا وړانګو بدلیږي د لمر او ستورو دننه صورت نیسي او له دې کبله رڼا خپروي اولیدل کیدای شي. دا په دې مانا چې د ها یدروجن بم فزیکي او کیمیاوي کړنلاره په طبیعي شکل سره دلمر او د ځلیدونکو ستورو په ننه کې صورت نیسي. په کیهان کې دلمر او دستورو کتله د ها یدروجن او هیلیم هستې څخه جوړې دي چې د یونایزیشن ګاز شکل لري. کله چې دوه نویترونه اودوه پروتونه سره (ټوله کتله یې ۳۷۷۷,۸ میګا الکترون ولټ) ویلې شي نود هیلیم هسته یا دالفا زره چې کتله یې (۳۷۲۷,۵میګا الکترون ولټ)ده لاس ته راځي او صفر عشاریه اته په سلو کې د الفا زرې کتله څخه زیاتی کتله په انرژي بدلیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

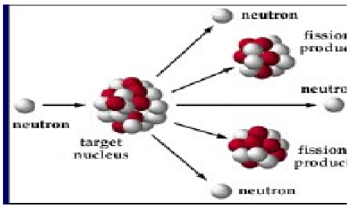

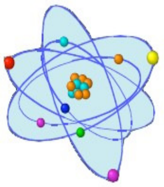

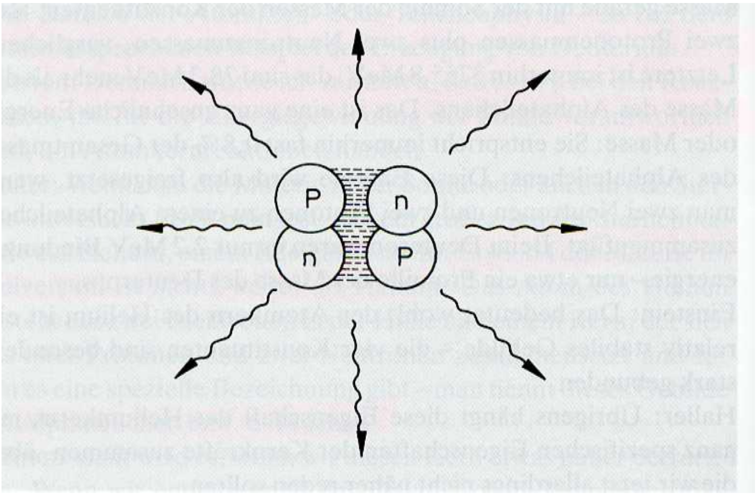

۲۱- شکل: کله چې دهایدروجن دوه درندې هستې (دویتریم) سره ویلې شي نو ور څخه د هیلیم هسته لا س ته راځي او دګاما وړانګې ور څخه خپریږي

په دې کړنلاره کې دنوموړو زرو دترون انرژي چې قیمت یې اته ویشت میګا الکترون ولټ دی ازادیږي اود ځمکې خواته د لمروړانګې یعنې الکترو مقنا طیسي وړانګو په څیرخپریږي. په دې اساس که چیرته ددرانده هایدروجن دوه هستې سره ویلې کړونود هیلیم اتوم هسته هم لا سته را وستلای شو. اوکه نوموړې کړنلاره پر مخ بوزو تر څوچې کتله یې یو کیلو ګرام پورې ور سیږي نو په نتیجه کې دوه سوه ملیون کیلو واټ انرژي ازادیږي. نوموړې دهستو د ویلې کیدلو فزیکي اوکیمیاوي کړنلاره چې د هایدروجن بم دجوړښت طبیعي شکل لری دلمر دننه صورت نیسي د پنځه ملیاردوکالونود مخه پیل شوې ده نو له دې کبله پخپله لمرترټولوغټ ترین هایدروجن بم تشکیلوي چې د یو هستوي تنورورته ویلای شو.

په ۱۹۳۲ ع کال کې دمادې او ضد مادې د یوځاې کیدلو یوه نامتو تجربه تر سره شوه چې په هغه کې یو ځل بیا د البرت اینشټاین دانرژي او کتلې معادل فرمول په ثبوت ورسیده .په نوموړي کال کې د کیهاني وړانګویوه زره یعنې پوزیترون د یوه امریکایي څیړونکي له خوا په لابراتوار کې رابر سریره (کشف) شوه. پوز یترون د الکترون یوه ضد زره ده ځکه چې د نوموړې زرې بریشنایي چارج اوکتله دالکترون سره مساوي ده خوتوپیر یې دادې چې دمنفي چارج په ځاې مثبت چارج لري. دا په دې مانا چې پوزیترون لکه یومثبت الکترون دی. په ۱۷- شکل کې د پوزیترونا و الکترون دیوځاې کیدلو کړنلاره ښودل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

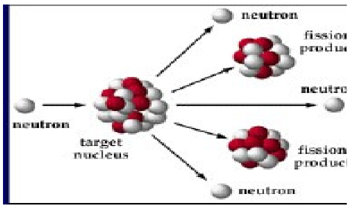

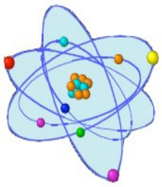

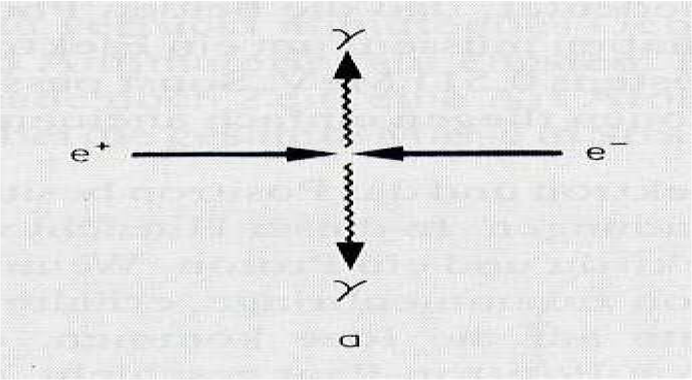

(۲۲- شکل)

۲۲ – شکل : یوپو زیترون اویو الکترون سره یوځای کیږي او دمنځه ځي او په ځای یې دوه ګاماوړانګې پیدا کیږي

$$e^{+} + e^{-} \longrightarrow \gamma + \gamma.$$

(ماده په انرژي بدلیږي)

کله چې دغه دواړه زرې چې ورته ماده او ضد ماده ویل کیږي په ډیره کمه انرژي سره یوپه بل وویشتل شي نودغه دواړه زرې له منځه ځي اوپه ځای یې دوه ګاما وړانګې راوځي. دا په دې مانا چې د پوزیترون او الکترون دواړو زرو ټوله کتله په انرژي بدلیږي داځکه چې تجربو وښودله چې د هری ګاما وړانګې انرژي له نیمایي میګا الکترون ولټ سره مساوي ده او دالکترون د ساکن کتلې سره یو شان ده.

دالبرت اینشتاین دنوموړې مخ وینې څخه دلمړي ځل لپاره په ۱۹۶۰ ع کال کې دطبابت په څانګه کې د ماغزوسرطان او نوروعصبي ناروغیو د تشخیص په خاطر په عملي توګه ګټه او کار واخیستل شو. په یوه خیکلوترون (Zyclotron) یاني ایونوګرځندې کوونکو کې سرې کولای شي چې رادیوفارماکا عنصرونه د بیلګې په ډول فلوراتلس (F-18) چې بیالوژیکي نیمایي وخت یې یوسلولس دقیقو ته ر سیږي په مصنوعي توګه جوړیږي.نوموړی عنصررادیو اکتیف دی نو له دې کبله یوپوزیترون دخپلې هستې څخه خپروي. کله چې ناروغ ته دغه فلورراديو فارماکا ورکړ شي نودوینې د لارې ماغزوته رسیږي او هلته د ناروغوحجرودااتوم الکترونوسره یوځای کیږي چې په نتیجه دوه ګاماوړانګې ور څخه خپریږي. دغه ګاماوړانګې د ناروغ دبدن څخه راوتلای شي او بیادمخصوصودید کترونوپه مرسته سره اندازه کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

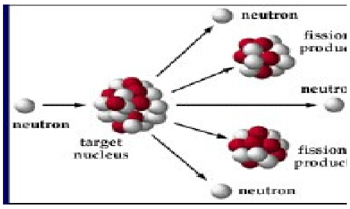

✍ څرنګه چې د سرطان ناروغې حجرې د روغو حجرو په پرتله زيات ګلوکوزته ضرورت لري نوله دې کبله زيات فلور (F-18)په خپل ميتاباليزم کې په کار اچوي او په نتيجه ددغو ناروغو حجرو تشخيص د يوه سينتيګرام په مرسته سره تر سره کيږي.

همدارنګه کولای شو چې نوموړي کړنلاره په سر چپه ډول هم تر سره کړو چې په ۱۸- شکل کې ښودل شوې ده.

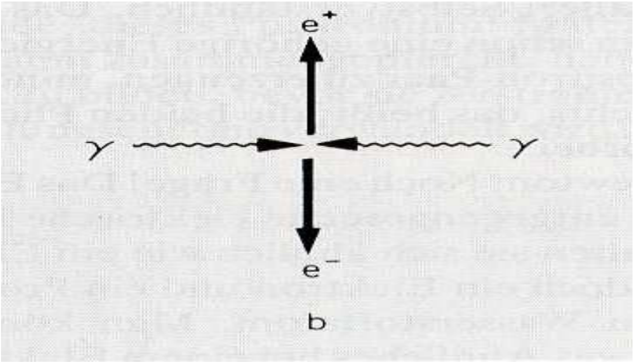

(۲۳- شکل)

يو پزيترن + يو الکترون = ګاما يوه وړانګه + ګاما يوه وړانګه

۲۳- شکل: د ګاما دوه وړانګې د يوبل سره مخامخ لګيږي او ورڅخه ماده لاس ته راځي يعني يعني کله چې د وه ګاما وړانګې سره يو ځاي کړونوورڅخه بيرته يو الکترون اويو پوزيترون لا س ته را ځي. دغه کړنلاره دمادی د پيدا ښت او نشتوالي يا د منځه تللوبيلګه شيي چې هم په لمراوهم په کيهان کې تل صورت نيسي.
داسې اټکل کيږي چې د لمر په ننه کې هره ثانيه شپږ سوه مليونه ټنه هايدروجن هستې سره ويلې کيږي او پنځه سوه پنځه نوي هليم هستې ورڅخه جوړيږي. دلته سوال دادی چې دا پنځه مليونه ټنه هايدروجن هستې څه شوې؟ دالبرت اينشتاين د فرمول له مخې د لمرپه منځ کې دغه پنځه مليونه ها يدروجن کتلې کمښت په انرژي بدليږي اود الکترومقناطيسي وړانګو، اتوم زروپه شکل هرې خواته خپريږي. ګټه اخلې.
نوموړې انرژي د لمر حرارتي وړانګو په خپرځمکې ته هم رارسيږي. دلمر وړانګې چې عبارت له الکترومقناطيسي وړانګو څخه دی د کوچنيو زرو څخه جوړې دي او د فوتون په نامه سره هم ياديږي. تجربو وښودله چې نورپه ټاکلو حالتونو کې کله دالکترومقناطيسي څپې او کله ديوې ځانګړې انرژي ذرې خاصيت غوره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

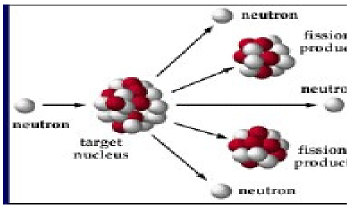

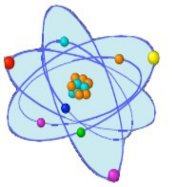

داسې اټکل کیږي چې پنځه ملیارده کاله نور به هم د لمرڅخه وړانګې خپرې شي اوبیا نو دلمر کتله خلاصیږي او دهغې سره سم به د ځمکې پر مخ دهر شي لپاره ژوند نا ممکنه شي. په لاندنۍ کیمیاوي معادله کې ښودل شوي ده چې دلمر په ننه کې د هایدروجن هستود ویلو کیدوڅخه هلیم او الکترو مقناطیسي وړانګې لکه رڼا او همدارنګه انرژي ، پوزیترون ، ګاما وړانګې او الکترون لا س ته راځي. په لمرکې دهایدروجن هسته دیوې بلې هایدروجن هستې سره ځوځله یوځای کیږي اوپه پایله کې دهیلیوم هسته منځ ته راځي. دنومړې هستوي تعامل کیمیاوي معادله په لاندې ډول ده.

$$^{1}H + {}^{1}H \rightarrow {}^{2}H + e^{+} + \nu \qquad {}^{1}H + {}^{1}H \rightarrow {}^{2}H + e^{+} + \nu$$

$$e^{+} + e^{-} \rightarrow \gamma + \gamma \qquad e^{+} + e^{-} \rightarrow \gamma + \gamma$$

$$^{2}H + {}^{1}H \rightarrow {}^{3}He + \gamma \qquad {}^{2}H + {}^{1}H \rightarrow {}^{3}He + \gamma$$

$$^{3}He + {}^{3}He \rightarrow {}^{4}He + {}^{1}H + {}^{1}H$$

په ورځني ژوند کې د نسبي تیوري ګټور استعمال:

۱- هستوي بټۍ **(Nuclear reactor)** : په ۱۹٤۲ع کال کې د امریکایي ساینسپوه انریکو فرمي په ابتکارسره د نړۍ لومړۍ هستوي بټۍ د بریښناد تولید په مقصد جوړه شوه. په یوه هستوي بټۍ کې په لوړه کچه غني شوی رادیو اکتیف یورانیوم دوه سوه پنځه دیرش (۲۳۵) څخه د سون موادو په ډول کار اخیستل کیږي. په یوه هستوي بټۍ کې د اتوم بم په برخلاف دګرافیت میلو (Grafite rods) په مرسته سره یو تر کنترول لاندې ځنځیري هستوي تعامل په دوامداره توګه تر سره کیږي. نن ورځ د نړۍ دیرش په سلوکې بر یښنا داتوم انرژۍ څخه تر لا سه کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

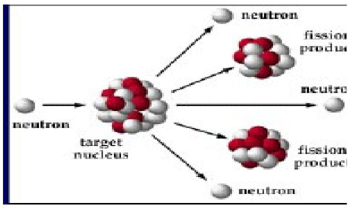

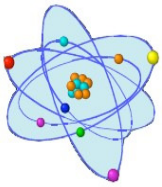

۲- دځمکی موقعیت ساتیلایت: (GPS)

د ۱۹۷۰ ع کال څخه را په دې خوا په فضا کې د مصنوعي ساتلایت په سیستم کې د نسبي تیوري څخه ګټه اخیستل کیږي. که څه هم په لومړي وخت کې نوموړی سیستم یوازی د پوځي موخی لپاره په کار اچول کیده د بیلګی په ډول په ۱۹۹۱ ع کال کی د خلیج په جګړه کی د ورک شوو پوځیانو او د ماینونو پیداکولو لپاره تاکل شوې وه خو بیا وروسته د اقتصادي ګټې د لاس ته راوستلو په موخه په ملکي برخه کې هم ور څخه کار اخیستل پیل شوه. د بیلګي په ډول:

- د فضا څخه دځمکې تود تکتونیک حرکت خاي را بر سیره کول
- په ډاګونو کې د ورک شوو عسکرو پیدا کول.
- د ځمکې پر مخ دیوه ځای، تعمیر، الوتکو موټرو او سرکونو پیدا کول چې دجي پي اس سیستم په مرسته نن ورځ تقریبا په یو سانتي متر سره دقیق ټاکل کیدای شي. د بیلګي په ډول که یو ساتیلایت څوارلس زره کیلو متره په ساعت کې د ځمکې په شاوخوا را څرخي نو دالبرت اینشتاین د خاصی تیوري په اساس دهغه ځای ساعتونه وروځي او هلته ورځ د ځمکې په پرتله اوه په زرمه برخه د یوي ثانيي اوږده ده. څرنګه چې دغه سا تلایت لوړه ارتفاع لري نو د ځمکي جاذبي قوه هم وربانديې کمه ده. د عامي نسبي تیوري له مخي هغه ځای کې چې د ځمکي د جاذبې قوه کمه وي نو هلته ساعتونه دځمکې دسطحې په پرتله ګړندي ځي نو له دې کبله په ساتیلایت کې دورځې موده دیوې ثانيې پنځه څلویښت په زرمه برخه لنډه کیږي. که چیرته د نسبي تیوري دغه سمون په نظر کې وه نه نیول شي نوپه یوه ورځ کې یوولس کیلومتره دځمکې پرمخ یوه نښه (Target)غلطه ښود ل کیږي.

۵- په ټولنیزعلوموباندې د البرت اینشتاین د نسبي تیوري اغیزې:

دفزیک په هکله د اینشتا ین انقلابي علمي کارونو په نړیواله کچه نه یوازی په طبیعي علوموبلکه په ټولنیزوعلومو په تیره بیا سیاسي، فرهنګي او ادب پوهانو هم اغیزه وکړه. د بیلګي په توګه په هسپانیه کې د پابلوپیکاسو (Picaso) دیوه نوي هنرد رسم کولوکړنلارې په هکله ، په اطریش هیواد کې ارواح پوه زیګمند فروید (Freud) دغیرشعوري پوهی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

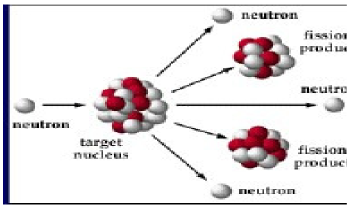

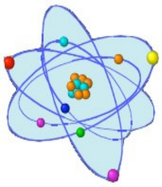

هکله، په جر مني کې فرانځ کافکا (Kafka) دادبیاتو دیوې نوي طریقې په هکله نامتو او انقلابي اثرونه ولیکل.

لکه دافغان نامتوشاعراوفیلسوف رحمان بابا په څیر پخپله البرت اینشتاین هم د موزیک سره خوراډیره مینه درلوده اوکله به چې په موزیک کې غرق ښو نوبه یې وویل:

اوس په شعوري ډول سره پوهیږم چې خدای په اسمان کې شته دی. اینشتاین ډیرښوقي اوخوښ طبیعته فزیک پوه وه. د بیلگي په ډول ویل کیږي ې چې یوه ورځ کوم ځوان هلک د اینشتاین څخه و پوښتل چې هغه ته نسبي تیوري بې له ریاضي څخه په اسانه ډول بیان کړي. اینشتاین ورته وویل:

* که چیرته دوه ساعته ته دیوې ښا یسته انجلی په څنګ کې کښیني نوبه داسې فکر کوي چې یوه دقیقه تیره شوه خو که چیرته یوه دقیقه په توده بخاری باندې کشیني داسې به فکر کوي چې دوه ساعته تیر شوه. داد نسبي تیوري فلسفه ده.

ویل کیږی چې اینشتاین په ۱۹۵۵ ع کال کې خومیاشتې دمرگ دمخه د اف بي ای (FBI) له خوا په دې تورن شوي وه چې روسي کمونستانو ته یې د هایدروجن بم تکنالوژي په پټه ور کړې ده. خو دهغه مرگ دغه موضوع پخپله حل کړه. ددوهم نړیوال جگړې څخه وروسته البرت اینشتاین ډیر خفه وه چې امریکایي واکدارانوددې پرځای چې په جرمني باندې اتوم بم وکاروي په جاپان باندی یې استعمال کړ . همدارنگه یې خپل وجدان او نړی ته داتوم بم د تیوري د موئسس په صفت ځان مسئول گڼلو. همدا سبب وه چې البرت اینشتاین په اخیر کې د هستوي وسلې د بندیزلپاره ډیرې هلې ځلې وکړې خو چا یې خبره نه منله. په دې اړوند نوموړي لاندې یوه خبره کړې ده:

✍ (زه اوس پوه شوم چې دوه شیان لا یتناهي دي. لمړی کیهان اودوهم د انسان بې عقلي. خو داچې کیهان به په ریښتیا سره لا یتناهي وی پوره متیقن نه یم).

البرت اینشتاین د مرگ په وخت کې دا وصیت وکړچې گڼه دهغه لپاره قبرضرور نه دې دا ځکه چې زه په نړی کې هیڅ ځای اووطن نه لرم. د بیلگې په ډول پلارمې په ایتالیا ،زامن مې په سویزهیواد او مو ر مې په المان کې خښه ده. چې داسې نصیب زما مل وي نو قبر ته څه ضرورت دی. همغه وو چې د البرت اینشتاین مړی یې وسوځولو اود هغه د وصیت سره سم یې هیره په هوا کې هر لورته و شیندله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

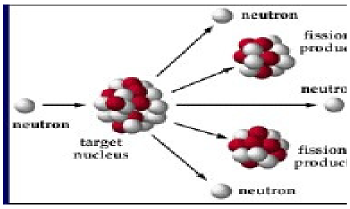

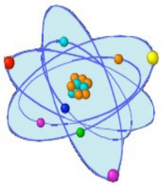

٦-البرت اینشټاین او مذهب:

اینشټاین پخپل یهودي مذ هب دومره کلک ولاړنه وه خو په یو شکل یې د یوه داسې خدای شخه خبرې کولې چې ډټول بشراو کایناتو او رب العالمین وه. نوموړی ویل چې هره یوه پوهه لکه طبیعي علم او ټولنیزعلم بې له مذ هبه داسې ځرګندیږي لکه دیوه سړی غړي چې شل وي او برعکس یو مذهب بې له طبیعي علم شخه داسې ښکاري لکه چې سړی ړوند وي.

اینشټاین په خپل خدای عقیده درلوده اوویل یې چې دطبیعت قانونونه ښکاره اوځرګند مخ تر مخه ټاکل شویدي اوتوکلي یا احتمالي شکل نه لري. ځکه چې دطبیعت قانونونه د خدای قانونونه دي او خدای تعالی هیڅ کله د لو بوپه شیانو لکه مردکۍ ، بیېدۍ،قطعه بازي او مکعب ډوله شیانو لوبی نه کوي چې ایا یوه پیښه به کله، چیرته اود چا له خوا وشي.

دا تراو سه نه ده ځرګنده چې اینشټاین د قران شریف شخه په کومه کچه دخپلې نسبي تیوري (Special Relativity Theory) په هکله ګټه را پورته کړې ده. خو دقران شریف په ٢٤ سوره النوراو ٣٥ ایات شریف کې دطبیعي علومو دیو ه قانون په هکله چې د نوریا رڼا په اړوند نازل شوی دی داسی لارشوونه کوي.

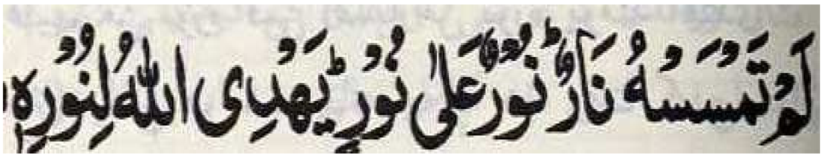

ژباړه : ...... دزیتون ونې تېل چې رڼا وکړي له خپله ځانه له ډېرې صفایې او که څه هم نه وي رسېدلی دغو تیلو ته اور د ډیوې بلکه یوازې رڼا پررڼا د صافو تیلونو لاره ښیي الله نور خپل ته......

تفسیر: پخپله تبل دیوې مادې دخواصو مایع شکل دې. نو کله چې یوه ماده لکه تبل ډیر سوچه شي او یا لکه یورانیم د وه سوه پنځه دیرش ډیر غني او سوچه شي او بیا نوموړې کتله دنور ضرب نوریاني دنورسرعت په مربع سره ضرب شي نو انرژي په شکل درڼا سره ورځخه لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

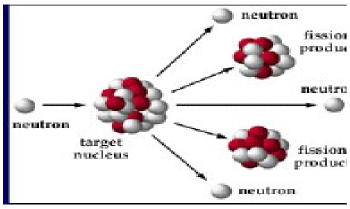

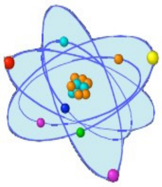

کله چي دقران عظیم شان پورتنی آیت شریف دیوي معادلې په توګه ولیکو او بیا یې دالبرت اینشتاین دمعادلې سره پرتله کړو نو لروچي:

دقرآن شریف لارشونه :(دزیتون وني تېل ضرب نورپر نور) = انرژي

نوموړي معادله په لاندي ډول هم لیکلاي شو:

نور ضرب نور = انرژي تقسیم پر تیلوکتله

کله چي د اینشتاین دکتلې m او انرژي E معادلې چپه خوا په کتله وویشو نو ښۍ خوا ته یې یوازي د نور سرعت c په مربع سره c^2 پاتې کیږي.

$$\frac{E}{m} = c^2$$

په داسي حال کې چې د قرا ن شریف په پاس آیت شریف کې هم په څرګنده توګه همدغه معادله شته ده چې یوزرو څلور سوه کاله پخوانازل شوي ده. داځکه چې نور په نور (c×c) داسي معنی لري چې نورضرب د نور چې د اینشتاین د فرمول سره سمون خوري او نوموړي سل کاله پخوامخ وینه کړي وه.

د هستي فزیک بنستیزقانونونه (Fundamental laws of Nuclear Physics)

د هري هستوي معادلې دباورکتلو په موخه نړیوال ټول یوهان په دې کې سره په یوه خوله دي چې د فزیک دری نامتوطبیعي قا نونه لکه د کتلې دساتلو قانون ، دانرژي دساتلو قانون او دچارجونودساتلوقانون تر ازمویني او څیړني لاندي ونیسي او بیا ورسته دطبعت سم او یا نسم قانون پریکړه ورباندي وکړي. دبیلګي په ډول کله چې د یورانیم دوه سوه پنځه دیرش هسته U^{235} یو نویترون جذب کړي نو هستوي معادله یې په لاندي ډول لیکلاي شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

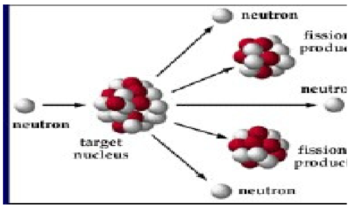

$$^{235}_{92}U + ^{1}_{0}n \longrightarrow ^{236}_{92}U \xrightarrow[Zerfall]{spontaner} ^{144}_{56}Ba + ^{89}_{36}Kr + 3\,^{1}_{0}n + 198\ MeV$$

.

که څه هم په پورتنۍ معادله کې د ښي اړخ او دکیڼ اړخ د کتلې شمیره (دپروتونو او نویترونومجموعي شمیر= نوکلیون شمیره) سره یوشان دی یاني (235 +1 = 3+144+89=236) دی نو دلته په زړه پورې اودحیرانتیا وړ پوښتنه پیداکیږي چې په نوموړي هستوي تعامل کې دپیداشوذرو حرکي انرژي چې دپا س معادلې په شي اړخ کې لیکل شوې ده یاني وروستی برخه (Therm) چې لږ څه دوه سوه میګا الکترون ولټ قبت لرۍ (Energy= 198 MeV) دکومه ځایه راځي چې نوموړې ذرې هرې خواته خپروي ؟ دا ځکه چې په پورتنۍ معادله کې دشي اړخ دتولنویوپیداشوو ذرویاني د دریو نویترونو ، کریپتون او باریم هستې دکتلو مجموعه دچپ اړخ یاني دیورانیم دوه سوه پنځه دیرش هستې بشپړ کتلې او د یونویترون دمجموعي کتلې څخه لږڅه زیاته ده . دا په دې مانا چې که څه هم دهستوي تعامل په نوموړي معادله کې دچارجونو دساتلوقانون (Charge conservation) خوندي ساتل شوي خو دکتلې د بقا قانون یا ساتنې قانون(Mass conservation) تېپي شوی او یا په بل عبارت نه دې ساتل شوی. دکتلې دساتنې قانون په ډاګه کوي چې په یوه کیمیاوي تعامل کې دبرخه اخیستونکومرکباتواونوکلیونوکتله دمعادلې په هراړخ کې ثابت پاتې کیږي. دکتلې دساتلوقانون هغه وخت بیرته رښتونی قیمت او اعتبار پیداکوي کله چې دالبرت اینشتاین د کتلې او انرژي دمعادل اړیکې معادله په کار واچول شي. دا په دې مانا چې که په پاسنۍ معادله کې دحرکي انرژي برخه په کتله واړوواو بیا یې ببه(قیمت) د چپ اړخ سره جمع کړو نودښي اړخ او دچپ اړخ کتلو مجموعه بیرته دیوه او بل سره یوشان کیږي. د هستې کتلې نوموړې کمښت یا نیمګړتیا ته تنقیص کتله(نقص کتله) هم ویلاې شو.

دکتلې کمښت یا دکتلې نیمګړتیا (Mass defect)

نن ورځ ډیرو هستوي څیړنو او دقیقو تجربودا په ډاګه کړې ده چې د هر یوه اتوم ځانګړې کتله د ددغې اتوم دنوکلیونو د مجموعي کتلې په پرتله کوچنې ده. د بېلګې په ډول که چیرته دتجربې په لوموړي پړاو کې دهلیم اتوم ځانګړې کتله دیوه کتلې شپېکیرومېټر (Mass spectrometer) په مرسته سره وزن(وتلو) کړواو بیا د تجربې په دوهم پړاو کې د دنوموړې اتوم د هستې ددوه پروتونو اودوه نویترونوکتلې په ځانګړې ډول یاني هر یو نوکلیون ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

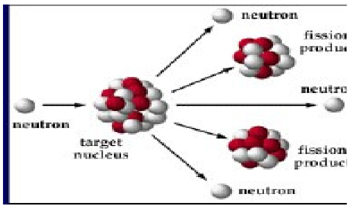

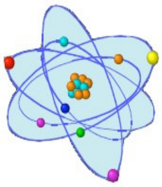

ځان ته وزن کړو نو داسې پایله لري چې دهلیم اتوم کتله د الکترونو دکتلې په نظرکې نیولو برسیره بیا هم د پروتونو او نویترونود دمجموعې کتلې څخه کم قیمت لري. د هلیم هستې د کتلې او دهغې دپروتونواونویترونود مجموعي کتلې توپیرته د کتلې نیګړتیا او یا دکتلې کمښت Δm ویل کیږي. په لاندني جدول کې د کتلې نیمګړتیا Δm د هلیم هستې لپاره محاسبه کوو چې دلاندې معادلې څخه لاس ته راځي.

$$M_{He} = \text{Neutron} + \text{Neutron} + \text{Proton} + \text{Proton}$$

دهیلیم هستې کتله = یوپروتون کتله+یوپروتون کتله + یونویترون کتله+یونویترون کتله

$$\Delta M = 2m_p + 2m_n - M_{He}$$

$$\Delta M = [\, Z(m_p + m_e) + (A-Z)m_n \,] - M_{He}$$

په نوموړې معادله کې دهېلیم اتوم کتله په M_{He} دنویترون کتله په m_n ، د الکترون کتله په m_e ، د پروتون کتله په m_p ، دکتلې شمیره په A او د چارج شمیره په Z سره ښیو. دکتلې نیمګړتیا Δm چې داتومې کتلې په واحد سره ښودل کیږي.(Atomare Mass Units)

$m_n = 1{,}008665012$ u	دنویترون کتله
$m_p = 1{,}007276470$ u	دپروتون کتله
$m_e = 0{,}000548\ 580$ u	دالکترون کتله
$M_{He} = 4{,}002604$ u	دهېلیم اتوم کتله
$M_{nucl} = 2m_p + 2m_n = 4{,}031882$ u 2(1,007276470 u)+2(1,008665012 u)	کله په ځانګړې توګه د دوه نویترونو او دوه پروتونوکتلې سره جمع کړونو نودهیلیم هستې m_{He} کتله لا سته راځي اوساوي ده له:
$\Delta M = 4{,}002604$ u $-4{,}031882$ u $\Delta M = 0{,}030376$ u $\Delta M = 2m_p + 2m_n - M_{He}$	کله چې ددو پروتونو او دوو نویترونوکتله دهېلیم اتوم د کتلې څخه منفي کړونو دکتلې توپیرته یې دکتلې نیمګړتیا ویل کیږي او مساوي ده له: ΔM

(c) ketabton.com: The Digital Library

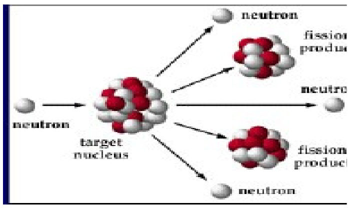

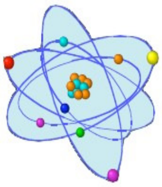

$\Delta M \times c^2 = 0{,}030376\ u \times c^2$ $\Delta M = 0{,}030376 \times 91\ MeV$ $\Delta M \times c^2 = 28{,}3\ MeV$	کله چې دکتلې نیمګړتیا دنور سرعت په مربع سره ضرب کړونودا ینشتاین دفرمول سره سم انرژي لا س ته راځي ($E= mc^2$)
$\Delta M \times c^2 = 28{,}3\ MeV$	دهیلیم هستی په چاودنه کې دکتلې نیمګړتیا شمیره په واحد دمېګاالکترونولټ

پایله: دهیلیم اتوم په هسته کې دوه نویترونونه او دوه پروتونونه دهستوي قوې داغیزې په واسطه دیوه او بل سره کلک تړلي دي. دداسو یوځای تړل شوو نوکلیونو یا په بل عبارت دهیلیم هستې کتله مساوي ده له: ($M_{He} = 4{,}002604\ u$)

که او س دهر یونویترون او پروتون کتله په ځانګړي توګه سره جمع کړوپه داسې حال کې چې نوموړي نوکلیونونه یا ذرې دیوه بل سره تړلي نه وي او ازادوي نو مجموعي کتله یې مساوي ده له:

ددوو نویترون کتله+دوو پروتونو کتله= $4{,}031882\ u$

$2(1{,}007276470\ u) + 2\ (1{,}008665012\ u) = 4{,}031882\ u$

دا په دې مانا چې دازادو نوکلیونو کتله د یوځای شوونوکلیونو په پرتله لکه چې د هلیم هستې ورڅخه جوړه ده چې دوه پروتونه او دوه نویترونو لري په $0{,}030376\ u$ اندازه لوړقیمت لري. دکتلې نوموړي توپیر یا کمښت کولای شو چې دالبرت این شتاین دفرمول په مرسته په ارژي واړوو. کله چې د اتوم کتلې واحد $1u$ د نور سرعت c(درې سوه زره کیلومتره په ثانیه کی= c) په مربع سره c^2 ضرب کړونود البرت اینشتاین دفرمول سره سم ($E=mc^2$) لاندنۍ انرژي لاس ته راځي.

$$1u\ \ c^2 = 1{,}661 \times 10^{-27} kg \times (3 \times 10^8\ m/s)^2 = 931\ MeV$$

نود هلیم اتوم دچاودنې په کړنلاره کې د کتلې کمښت یا تنقیص انرژي په لادې ډول لاس ته راځي.

$$28{,}3\ MeV = c^2 \times 0{,}030376\ u$$

(c) ketabton.com: The Digital Library

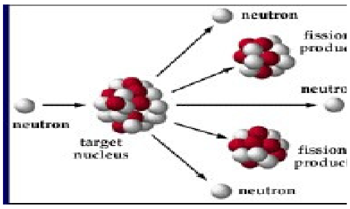

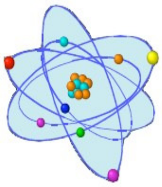

په لاندني جدول کې د ځینو هستوي ذرو کتله دالبرت اینشتاین دجادوګرۍ فرمول په بنسټ په انرژي اړول شوې ده.

دسکون انرژي په واحدد میګا الکترون ولټ لاس ته راځی کله چې دسکون کتله دنور سرعت په مربع سره ضرب کړو یاني $E_0(MeV) \times c^2$	دسکون کتله په واحد دکیلوګرام $m_0(kg)$	دهستوي ذرې نوم
0,5110	$0,910 \times 10^{-27}$	الکترون
938,2796	$1,6726485 \times 10^{-27}$	پروتون
939,5713	$1,6749543 \times 10^{-27}$	نویترون
3727,2	$6,644 \times 10^{-27}$	دالفا ذره یا وړانګه

دهستې تړون انرژي (Nuclear binding energy=B = Δmc^2)

داتوم په هسته کې نویترونونه او پروتونونه دهستوي قواوو په واسطه دیوه بل سره کلک تړلي دي. که وغواړو چې د اتوم هستې څخه یونویترون او یا پروتون دهستوي قواودجاذبې څخه بیخي ازادکړونویوه ټاکلې انرژي ورته په کارده. ټوله هغه انرژي چې دیوه اتوم هستې دټوټوټې کولو او د هغې څخه د نوکلیونو لکه پروتون اونویترون دبیلولولپاره په کارده دتړون انرژي په نامه سره یادیږي. دهستې تړون انرژي B قیمت د کتلې کمښت Δm اودنور سرعت c د مربع حاصل ضرب څخه لاس ته را ځي ($B = \Delta mc^2$). دا په دې مانا چې دهستې تړون انرژي هغې انرژي ته ویل کیږي چې دهستې څخه دیو پروتون او یا نویو یترون درا ایستلواویا ازادولو لپاره په کارده. په شکل کې دتړون انرژي پر یوه نوکلیون د کتلې شمیر A په تابع سره ښودل شوې دی. هغه انرژي چې دهستود چاودنې (Fission) او همدارنګه د هستو د ویلې کېدنې (Fusion) په کړنلاره کې ازاده کیږي اصلي بنسټ یې همدغه دهستې تړون انرژي جوړوي. کله چې یو پروتون او یو نویترون دومره سره یوځای کړوچې دیوه اوبل سره بیخي ویلې شي اویوه هسته ورڅخه جوړه شي دبېلګې په ډول لکه دویتریم (Deuterium=D) نو په دې کړنلاره کې د کتلې کمښت ΔM منځ ته راځي. کله چې دکتلې کمښت د نور سرعت په مربع سره ضرب کړو نودهستې تړون انرژي لاسته راځي. د شکل څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

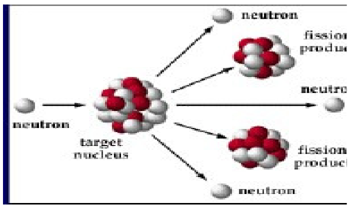

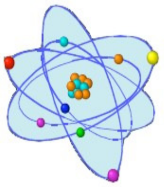

ځر ګندیږي چې هغه عنصرونه چې دکتلې شمیره یې د پنځوځخه پورته ده دتړون انرژي یې دیوه پروتون او یا یو نو یترون لپاره لږ څه اته میګا الکترون ولټ (8 MeV) قېمت لري. څرنګه چې ددراندوهستو د بیلګي په ډول لکه دیورانیم هستې دیوه نو کلیون تړون انرژي دمنځنیوکتلوشمیر دهستو د یوه نوکلیون تړون انرژي په پر تله لږڅه منفي قیمت لري نو کله چې د یورانیم یوه هسته وچوي او په پایله کې د منځنیوکتلوشمیردوه هستې منځ ته راښي نودتړون انرژي ورڅخه ازاده کیږي. همدارنګه دسپکو هستولکه دهایدروجن اتوم دوه ایزوټوپو دویتریم او تریسیم $(Tritium=T={}_1H^3)$ دتړون انرژي د هیلیم هستې په پرتله ډیر لږمنفي قیمت لري نو همدا سبب دي چې د د و یتریم $(Deuterium=D={}_1H^2)$ او تریسیم د ویلې کېدلو په کړنلاره کې انرژي ازاده کیږي چې هستوي معادله یې په لاندې ډول سره ده.

$$D + T \rightarrow {}^4He + n + 17.58\ MeV$$

د هلیم هستې تړون B انرژي مساوي ده له دکتلې کمښت Δm ضرب دنورسرعت په مربع

$\text{Nuclear binding energy} = \Delta m \times c^2$
$\{ [Z(m_p + m_e) + (A-Z)m_n] - M_{He})\} \times c^2 = B = \Delta mc^2$
$\Delta mc^2 = \text{Nuclear binding energy} = Zm_pc^2 + (A-Z)m_nc^2 - M_{He}c^2$

بېلګي: دویترون (Deuteron) چې د دویتریم اتوم هسته تشکلیوي غواړو چې د دتړون انرژي یې محاسبه کړو.دویترون دیوه پروتون او یوه نویترون څخه جوړدی او پخپله دویتریم دهایدروجن اتوم یو ازوټوپ دي.

دپروتون کتله $m_{proton} = 1{,}007276u$

دهویترون کتله $m_{neutron} = 1{,}008665\ u$

(c) ketabton.com: The Digital Library

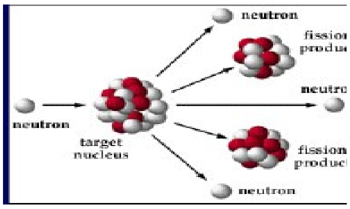

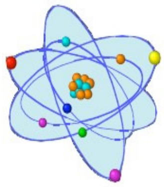

دپروتون کتله جمع د نويترون کتله مساوي ده له:

$2,015941\ u = 1,007276+1,008665 = m_{proton} + m_{neutron}$

په داسې حال کې چې ددويترون هستې کتله مساوي ده: Atomic mass $H^2 =$ 2,013553u

د کتلې توپير يې مساوي دی $\Delta M = 2,015941-2,013553 = 0,002388u$

ځرنګه چې دانرژي او کتلې دبدلون اړيکې مساوي دي په: 931,494 MeV/u نو ددويترون د تړون انرژي په لاندې ول لاس ته راځي:

$$\text{Nuclear binding energy} = \Delta m\ c^2$$

$$\Delta m\ c^2 = 0,00238u \times 931,494\ MeV/u = = 2,224\ MeV$$

پايله: د تړون انرژي دټولې هستې انرژي صفر عشاريه يو په سلو کې تشکيلوي

يادونه: کله چې داتوم کتلې واحد **1u** په انرژي اړوو نو لرو چې:

$$1\ u = 1,66054x10\text{-}27\ kg = 931,494\ MeV/c^2$$

دنور سرعت په فضا کې مساوي دی **$c = 3x10^8\ m/s$**

هغه عنصرونه چې داوسپنې (Fe) ځخه درانده دي دهستوي چاودنې (Fission) په کړنلاره سره او هغه عنصرونه چې داوسپنې ځخه سپک دي د هستې ويلې کيدلوفوزيون فيزيون (Fussion) په بنسټ انرژي تر لاسه کيدلای شي. دتړون انرژي ګراف د پيل برخې ځخه ځرګنديږي چې نوموړې انرژي د کتلې شمير په زياتيدوسره پورته ځي تر ځو چې دګراف ځوکې ياني داوسپنې عنصرته ورسيږي. دا په دې مانا چې که د بېلګې په ډول کله چې دهايدروجن ايزوټوپو دوه سپک عنصرونه لکه تريسيم او دويتريم هستې ديوه بل سره ويلې شو نويوه نوې هسته ياني هيليم هسته منځ ته راځي. هغه هستوي انرژي چې په نوموړې کړنلاره ياني فوزيون (ويلې کيدنه) ترلاسه کيږي لږ ځه اوولس ميګا الکترون ولټ ځخه هم اوړي. په داسې حال کې چې د تړون انرژي ګراف منځنۍ برخې نوکليونونه لکه داوسپنې عنصرهسته چې دلږ ځه نهو ميګاالکترون ولټ (8,8 MEV) ديوه بل سره ډير کلک تړلې دي اولږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

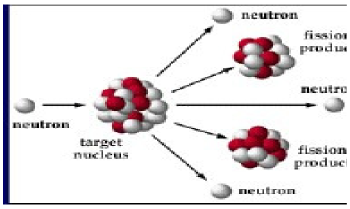

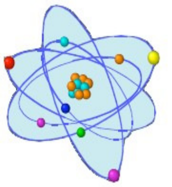

هستوي انرژي ورڅخه لاس ته راځي. دبلې خوا دترون انرژي ګراف ښیء اړخ ياني داوسپني دکتلي شمير څخه وروسته (A=56) بيرته راټيټيږي تر څو چې ددراندو عنصروکتلي ښمير لکه يورانيم (A=238) ته ورسيږي. دترون انرژي ګراف شئ اړخ په ډاګه کوي چې که يوه درنده هسته لکه يورانيم دوه سوه اته دېرش، پلوتونيم او يايورانيم دوهسوه پنځه ديرش وچوي(فيزيون) نو دوه منځنی درندې هستې چې دکتلي شمير يې لږ څه يوسلو اتلس دې منځ ته راځي. دا په دې مانا چې ددرندو هستود چا ودنې څخه هم هستوي انرژي ازاده کيږي.

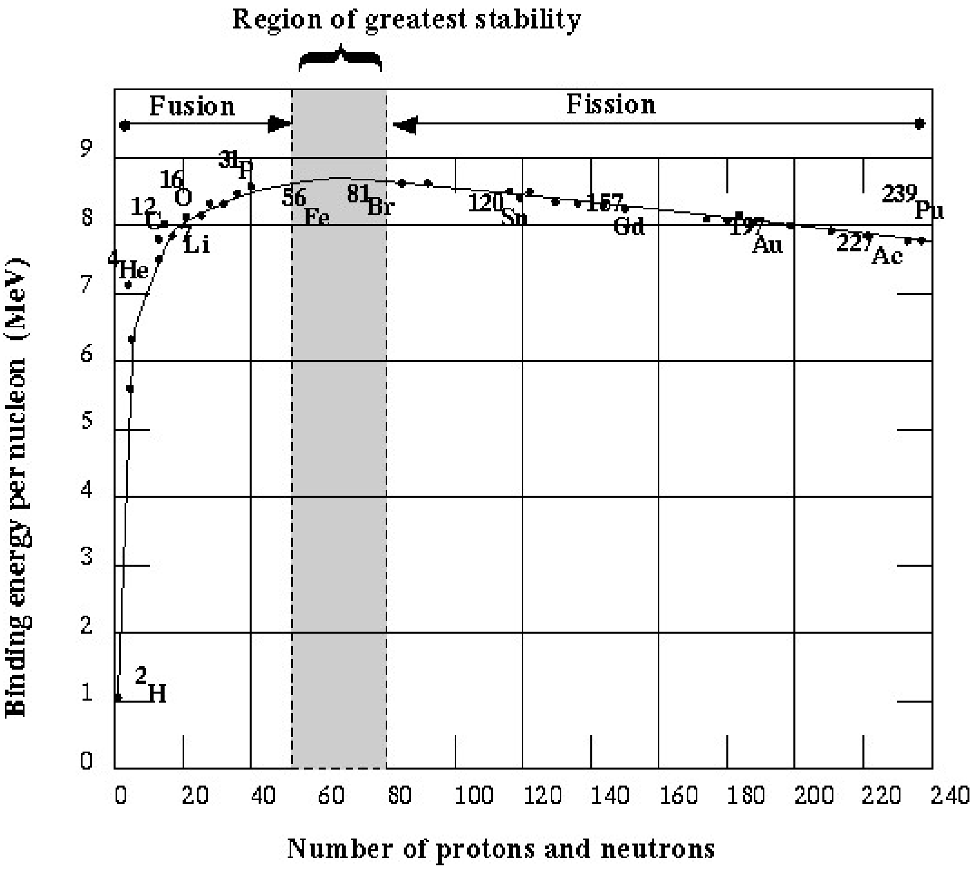

شکل: دهستې ترون انرژي پريو نوکليون B/A د کتلې شمير A په تابع سره ښودل کيږي.

دترون انرژي ګراف ښي اړخ د د راندوهستو دچاودنې (فيزيون) په کړنلاره کې هستوي انرژي ازاده کيږي. همدارنګه دترون انرژي په کيڼ اړخ کې دسپکو هستودويلې کېدلو (فوزيون) په کړنلاره کې هم هستوي انرژي تر لاسه کيږي.

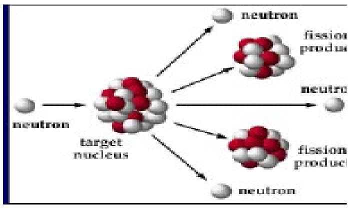

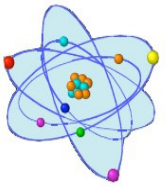

The immense power of atomic bomb changed the whole world
But not the mode of humans thinking

(Albert Einstein 1954)

ژباړه:

د اتوم بم بې ساري قدرت وکړای شوه چې په ټوله نړۍ کې بدلون راولي
خو د انسان دفکر په تګلاره کې يې بدلون راوستلای نه شو
(البرت اینشتاین ۱۹۵٤ م کال)

۹- اخځونه

1. H.Fritzsch, Eine Formel verändert die Wel ; Piper Verlag GmbH Münden , 2003,Germany
2. JRCunningham, The Physics of Radiology, Charles Thomas Publischer, 1983 USA
3. http://de.wikipedia.org/wiki/Little_Boy
4. http://de.wikipedia.org/wiki/Little_Boy
5. Thomas Bührke : Einführung in die Relativitätstheorie 2005
6. Harald Fritzsch: Eine Formel verändert die Welt 2003

(c) ketabton.com: The Digital Library

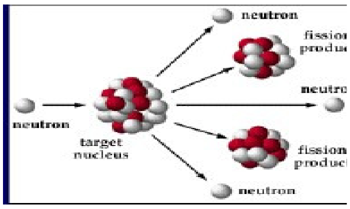

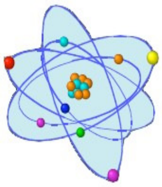

$$d + t \rightarrow He + n$$

$$(p + n) + (p + 2n) \rightarrow He + n$$

(c) ketabton.com: The Digital Library

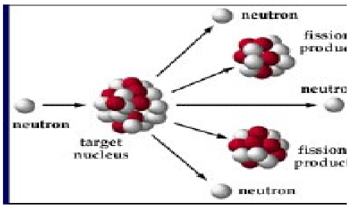

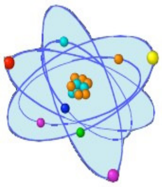

(c) ketabton.com: The Digital Library

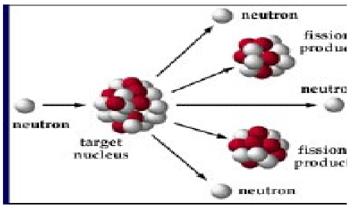

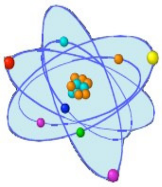

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library